

Kenyeres István

A MAGYAR KIRÁLYSÁG PÉNZÜGYEI ÉS KATONAI KÖLTSÉGEI MOHÁCS ELŐTT¹

II. Ulászló magyar király 1502. május 12-én Sopronnak írt parancslevelében, amelyben 1000 aranyforint (Ft) hadisegélyt kért a várostól a török elleni háborúhoz, az alábbiakat írta: „Ad hoc autem, ut vosipsi [!] considerare potestis, magna nobis quantitate pecuniarum opus est, quandoquidem *pecunie belli nervi* [kiemelés tőlem – K. I.] existunt”.² Az 1521. évi budai országgyűlés végzéseiben is előfordul a kiemeléssel jelölt kifejezés: „Quoniam ad magni hostis magnas vires propulsandas magnarum *pecuniarum, quae nervi belli appellantur* [kiemelés tőlem – K. I.], summa conquirenda pariter et congerenda est.”³ Mint II. Ulászló levele és az országgyűlési végzés is igazolja, az Európában a korszakban elterjedő „pecunia nervus belli”, azaz „a háború éltető ereje a pénz” kifejezés a Magyar Királyságban viszonylag korán megjelent.⁴ A korszak meghatározó kérdése volt ugyanis valamennyi európai dinasztia számára a háborúskodás és az ahhoz szükséges költségek előteremtésének ügye, abban az időszakban, amikor – a hadügyi forradalomnak köszönhetően – soha nem látott mértékben növekedtek a katonai kiadások. A kora újkori Európa államfejlődése azonban nemcsak a hadügyi forradalomnak nevezett jelenség prizmáján, hanem a fiskális, illetve a fiskális-katonai állam kontextusában is joggal vizsgálható.⁵ A tanulmányban azt járom körül,

¹ A tanulmány szerves folytatása A fiskális-katonai állam kezdetei Európában a 16. század első felében (Századok 155. [2021] 761–782.) című publikációnak. Lásd még *István Kenyeres: The Beginnings of the European Fiscal-Military State in the First Third of the Sixteenth Century*. In: *On the Verge of a New Era: The Armies of Europe at the Time of the Battle of Mohács*. Eds. János B. Szabó – Pál Fodor. Bp. 2021. 29–46. Itt köszönöm meg C. Tóth Norbertnek, Gyöngyössi Mártonnak, Neumann Tibornak és Varga Szabolcsnak e munkám kéziratával kapcsolatosan tett hasznos észrevételeit.

² „De ehhez, amint azt maguk is meggondolhatják, nagy mennyiségű pénzre van szükségünk, mivel a háború éltető ereje a pénz.” [Saját fordítás – K. I.]. Az idézet helye: *Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története*. I. 6. kötet. Oklevelek és levelek 1482-től 1520-ig. Sopron 1928. 201.

³ „Mivel a nagy ellenség nagy erőinek elűzéséhez nagy pénzüsszeget – amelyet a háború éltető erejének hívunk – kell összeszedni és összegyűjteni.” [Saját fordítás – K. I.] Az eredeti szöveget közli több variánsal is összevetve: *Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Bp. 1909. 246. A törvénycikkeket korábban a jogtörténeti irodalom – hibásan – 1522-re tette. Az idézett törvénycikket eltérő szövegvariánsal lásd Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1000–1526. évi törvényczikkek. Szerk. Márkus Dezső et al. Bp. 1899. (a továbbiakban: CJH) 788.

⁴ *Michael Stolleis: Pecunia nervus rerum. Zur Diskussion um Steuerlost und Staatsverschuldung im 17. Jahrhundert*. In: *Uő: Pecunia nervus rerum. Zur Staatsfinanzierung der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main 1983. 63–67. További példákra lásd még *Kenyeres I.: A fiskális-katonai állam kezdetei* i. m. 761.

⁵ A hadügyi forradalomra vonatkozó irodalom igen bőséges, újabban lásd *B. Szabó János: A félreértett „hadügyi forradalom”*. Egy hadtörténeti eredetű globális világmagyarázat terjedésének dinamikája.

hogya a fiskális-katonai állam főbb kritériumai közül a fiskális-katonai potenciál, az uralkodói-állami jövedelmek és hadi költségek, valamint a katonai kiadásokat fedezni szolgáló hitelrendszer mennyiben követték az európai jellegzetességeket a mohácsi csata előtti Magyar Királyságban.

A Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom fiskális-katonai potenciálja

A 16. század első harmadában a Magyar Királyság fő ellenfele az európai hadszíntér legjelentősebb anyagi és hadi potenciáljával rendelkező főszereplője, az Oszmán Birodalom volt.⁶ Érdemes összevetni a két fél, a magyar és a cseh trónt birtokló Jagellók és az oszmánok katonai-fiskális potenciálját. I. Szulejmán (1520–1566) idején a birodalom összterületét 2,5 millió km²-re, lakosságának számát 12–13 millió főre becsülhetjük.⁷ A 16. század elején a Magyar Királyság területét 320 ezer km²-re, lakosságának számát 3,3 millióra tehetjük, míg a cseh korona országainak összterülete 125 ezer km², népessége pedig kb. 2,3 millió fő volt. Együttesen tehát 445 ezer km² földterület és 5,6 millió lakos volt a budai Jagellók uralma alatt.⁸ Adataink alapján tehát az oszmánok birodalmának területe Mohács időszakában legalább a hétszerese volt a Magyar Királyságénak, és ha a Jagelló-uralkodó által bírt Cseh Királyságot is hozzászámítjuk, akkor 5,5-szerese.

Századok 152. (2018) 939–960. A fiskális-katonai állam elmélete kapcsán lásd *John Brewer: The Sinews of Power: War, Money and the English State, 1688–1783.* New York 1989.; *The Fiscal-military State in Eighteenth-Century Europe: Essays in Honour of P. G. M. Dickson.* Ed. Christopher Storrs. Burlington, Ashgate 2009.; *Jan Glete: War and the State in Early Modern Europe. Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military States, 1500–1660.* (Warfare and History). London–New York 2002.; *Kenyeres I.: A fiskális-katonai állam kezdetei i. m. A Habsburg Monarchiára és a szakirodalom eredményeinek összefoglalására lásd Kenyeres István: A „Fiscal-Military State” és a Habsburg Monarchia a 16–17. században.* In: *Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére I–II.* Szerk. Horn Ildikó et al. Bp. 2016. I. 91–122., különösen: 95–101.; *Kenyeres István – Pálffy Géza: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság had- és pénzügyigazgatásának fejlődése a 16–17. században. Modellek és értelmezési lehetőségeik.* Századok 152. (2018) 1033–1076. Újabbán lásd *István Kenyeres – Géza Pálffy: Hungarian Border Defence and the Habsburg Financial and Military Transformation in the 16th Century.* In: *The Habsburg Monarchy as a Fiscal-Military State. Contours and Perspectives 1648–1815.* Eds. William Godsey – Petr Mařa. Oxford 2022. 104–123.

⁶ A korszak európai nagyhatalmai fiskális-katonai kapacitásának összevetésére lásd *Kenyeres I.: A fiskális-katonai állam kezdetei i. m. 764–769.* Ez egyes országok, államok elemzésére újabbán lásd *Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában.* Szerk. B. Szabó János – Fodor Pál. Bp. 2019. Az Oszmán Birodalomra újabbán: *Erol Özvar: Transformation of the Ottoman Empire into a Military-Fiscal State: Reconsidering the Financing of War from a Global Perspective.* In: *The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrínyi (1566).* Ed. Pál Fodor. Leiden–Boston 2019. 21–63.

⁷ *Fodor Pál: Az Oszmán Birodalom hadszervezete és hadserege (1500–1530).* In: *Új korszak határán i. m. 16–17.*

⁸ *B. Szabó János: A Magyar Királyság hadszervezete és hadserege (1490–1529).* In: *Új korszak határán i. m. 68.*

Lakosságában valamivel kisebb volt a különbség: ha a Magyar Királyságot vesszük, akkor 3,8-3,9-szeres, míg a cseh birtokokkal együtt „csupán” 2,3-szeres.

A fiskális potenciál kapcsán rendelkezésre álló adatainkat összevetve a magyar korona jövedelmeit – mint alább részletesen bemutatom – 250-350 ezer aranyra becsülhetjük.⁹ Kérdés, hogy a Jagellók által uralt cseh korona országai (Csehország, Morvaország, Szilézia, Alsó- és Felső-Lausitz) mekkora pénzügyi és katonai potenciált képviseltek, illetve ezeket a lehetőségeket mennyiben használhatta ki a magyar uralkodó. A cseh korona jövedelmeit 160-200 ezer Ft-ra becsüli a kutatás,¹⁰ így a magyar–cseh perszonálunió uralkodói összjövedelmét elvben 410-550 ezer aranyforintra (arany Ft) tehetjük. Azért csak elvileg, mert nem tudható, hogy valójában mennyi csehországi jövedelem felett rendelkeztek közvetlenül a Budán székelő Jagellók. Korábbi vélemények szerint gyakorlatilag semmilyen bevételt nem láttak uralkodóink a cseh korona országaiból, mert valamennyi jövedelem a korábbi adósságokra volt lekötve.¹¹ Egy 1503. évi velencei követjelentés szerint II. Ulászló évente mindössze 5 ezer aranyat kapott Csehországból, de legutóbb sem hajtotta be, Morvaországból pedig semmi jövedelme sem volt ekkor, pedig Mátyás királynak még 80 ezer arany Ft bevétele származott innen.¹² A helyzet azért nem ennyire egyértelmű, úgy tűnik ugyanis,

⁹ A témára vonatkozó publikációkat és adatokat jól összefoglalja: *Neumann Tibor – C. Tóth Norbert – Pálosfalvi Tamás: Két évszázad a sztereotípiák fogságában. Helyzetkép a Jagelló-kor kutatásáról.* In: Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben. Szerk. Fodor Pál – Varga Szabolcs. Bp. 2019. 36–59. Az alábbiakban részletesen kitérek a Magyar Királyságnak a mohácsi csatát megelőző időszakra megbecsülhető jövedelmeire. A tanulmányban használt pénzekkel kapcsolatosan: a dukát az aranyforint korabeli megnevezése, az alábbiakban igyekszünk minden esetben aranyforintban megadni az értékeket, illetve erre átszámolni. A korabeli magyar Ft (mFt), amit a 16. század közepétől kamaráinak is neveztek, már számítási pénz volt, ami eredetileg, a 16. század elejéig 100 dénár értékű arany Ft-tal volt egyenlő. A dénár devalvációjával (ezüsttartalmának csökkentésével) a 100 dénár értékű Ft már számítási pénzzé alakult át, a 16. század közepén például 150-160 dénár ért egy valódi aranyforintot, dukátot, a mohácsi csata körüli időszak árfolyamairól pedig még szó lesz. A tanulmányban szerepel a rajnai Ft (rFt) is, mint számítási pénz, ennek értéke 1 rajnai forint = 60 krajcár = 240 bécsi dénár = 80 magyar dénár. Ezek alapján 1 mFt = 1,25 rFt és 1 rFt = 0,8 mFt.

¹⁰ *Alfons Huber: Studien über die finanziellen Verhältnisse Oesterreichs unter Ferdinand I.* Mittheilungen für Österreichische Geschichtsforschung, Ergbd. 4. (1893) 198–199. Problémaként merülhet fel, hogy Huber milyen Guldennel, azaz forinttal számolt. Feltehetőleg rajnai Ft-ban, akkor ez az összeg 1526 körül legfeljebb 160 ezer dukátot tehetett ki.

¹¹ *Huber, A.: Studien i. m. 197–198.* Ezzel a véleménnyel még modern szakirodalomban is találkozunk. *Petr Vorel: Landesfinanzen und Währung in Böhmen: Finanz- und Münzpolitik im Spannungsfeld von Ständen und Königtum während der Regierung Ferdinands I. und Maximilians II.* In: Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert. Hrsg. Friedrich Edelmayer – Maximilian Lanzinner – Peter Rauscher. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 38.) Wien–München 2003. 188. 6. jegyz.

¹² Sebastian Zustignan jelentése 1503-ból. *Balogh István: Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526).* Forrástanulmány. Szeged 1929. VIII. Forrása: I diarii de Marino Sanuto IV. 858–863. Sanuto-ra lásd alább a 28. jegyzetben. Mátyás király 80 ezer Ft-os csehországi jövedelmének

hogyan II. Lajos kormányzatának csehországi tartózkodása idején (1522. március – 1523. április) sikerült elérnie, hogy a cseh jövedelmek kezelésére nagyobb befolyása legyen az uralkodónak. Ennek jele volt, hogy a cseh rendek adót szavaztak meg és segélyhadakat is ígértek a török elleni küzdelemre, és az uralkodói zálogbirtokok kiváltására is ígéretet tettek.¹³ Arra is van utalás, hogy II. Lajos valóban komolyan gondolta a cseh pénzügyek saját kézbe vételét, tehát ne vessük el a cseh korona országából származó jövedelmek figyelembevételét.¹⁴

Az Oszmán Birodalom és a Magyar Királyság pénzügyi potenciáljának összevetését több szempontból is elvégezhetjük, mindegyik arra vezet, hogy döbbenetes különbség mutatkozott a két fél anyagi lehetőségei között. Az Oszmán Birodalom 1524–1525. évi központi kincstári bevételei (2 millió 568 ezer arany) – amiben nincsenek benne a javadalombirtokok bevételei – a Jagellók magyarországi jövedelmének a hét-tízszeresére rúgnak. A fentiek alapján a cseh korona jövedelmeivel is – szigorúan csak elvben – számolva, a Jagellók összjövedelmének öt-hatszorosával bírtak ekkor az oszmánok. Ugyanakkor, ha tekintetbe vesszük az 1527–1528-ból ismert, javadalombirtokokkal növelt oszmán jövedelmeket (8,3 millió arany),¹⁵ a két birodalom bevételeinek aránya legalább 1:16-hoz, de valószínűbb az 1:20-hoz az oszmánok javára! Ha pedig a cseh koronából származó jövedelmeket kivesszük a számításból és az alacsonyabb, 250 ezer dukátos összeget vesszük alapul, a különbség egészen elképesztő: 1:33!

Katonai-fiskális potenciál esetében figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a Magyar Királyságban 1498 után a rendek által megszavazott hadiadó egy része folyt csak be az uralkodóhoz, általában a felét hadakozópénzként (*pecunia exercitulis*) az úgynevezett banderiális urak és a csapatokat kiállító megyék szedték

---

ellentmond az 1475 körüli Fontana-jelentés adata, miszerint: „Csehországból a magyar király csak annak negyedrésztét bírja, kivéve Prágát, Csehország fővárosát, amely a lengyel király elsőszülött fiáé; ez a rész 50 ezer dukátot fizet; ezt az 50 ezer dukátot a (terület) védelmére költi; és a pénzen kívül az ország 800 lovast és 600 gyalogost tart Csehország védelmére; és amikor a király ott tartózkodik, ellátására hetente 400 dukátot adnak.” *Fügedi Erik: Mátyás király jövedelme 1475-ben. Századok 116. (1982) 485. Azaz az 50 ezer aranyra becsült cseh jövedelmeket elvitték a helyi katonai kiadások.*

¹³ *C. Tóth Norbert: A királyi pár Csehországban 1522–1523. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepei tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk. Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2012. 88. A cseh rendek törökellenes adó- és katonaság megajánlására (1000 Ft értékű ingatlan és ingó vagyon után 2 Ft befizetése „pro auxiliis contra Thurcas”), lásd Andrea dal Burgo követ jelentése I. Ferdinánd osztrák főhercegnek. Prága, 1523. márc. 7. Kiadva: *C. Tóth Norbert: Politikatörténeti források Bátor István első helytartóságához (1522–1523). (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50.) Bp. 2010. 187–189. (No. 171.)**

¹⁴ Ezt jelzi, hogy II. Lajos 1523. március 30-án, még csehországi tartózkodása alatt, Olmützben egyik legfontosabb híve, a Magyarországon élő Brandenbúrgi György őrgróf részére évi 2000 arany Ft kifizetését rendelte el, jelezve, hogy ha majd személyesen veszi át a cseh ügyek intézését, maga fogja utalványozni a cseh királyi kincstárból az összeget. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 38046.

¹⁵ Az oszmán jövedelmekre lásd *Fodor P.: Az Oszmán Birodalom i. m. 17.*

be, így azok már nem is kerültek az uralkodói bevételek közé.¹⁶ Az egyháziak által kiállított 7000 fő, valamint a főúri és megyei csapatok 6700–12 500 fős seregei együttesen kb. 20 ezer főnyi katonaságot biztosítottak elvben a Jagellóknak.¹⁷ Hozzá kell tennünk, hogy a Jagellók cseh koronája, ha pénzzel nem is, de segélyhadakkal tudta támogatni uralkodóját a török elleni küzdelemben: a helytartók 6-7 ezer katonát, míg a rendek akár 13 ezer főt is tudtak mozgósítani.¹⁸ Ezek alapján egy török elleni védelmi háború esetén kiállított magyar bandériumok, illetve a cseh segélycsapatok létszáma együttesen elméletileg akár a 40 ezer főt is elérhette. Mivel ezeket a rendek finanszírozták – a Magyar Királyságban a banderális urak részére beszedett állami hadiadórészből, azaz – a hadakozó pénzből, joggal vehetjük figyelembe a csapatokra fordított zsoldköltségeket a Jagellók katonai fiskális potenciálja tekintetében. Amennyiben mindössze két hónapnyi zsoldköltséggel számolunk, akkor is tetemes összegről, akár 200 ezer Ft-ról is szó lehetett, míg a szokásos négy hónapnyi felfogadás esetén 400 ezer Ft.¹⁹ Ha ezeket az összegeket is beszámítjuk a pénzügyi potenciálba, csak a magyarországi királyi jövedelmek, valamint a magyar és cseh rendek által kiállított katonaságra fordított összegek alapján 600-800 ezer aranyra is felmehetett a Jagellók háborús fiskális kerete. Ezzel együtt is a Jagellókra nézve legjobb esetben 1:3, de inkább 1:4 arányra módosulnak adataink, amennyiben az oszmánok esetében a 2,5 millió aranyra rúgó potenciált vesszük számításba, de a 8,3 milliós oszmán jövedelem esetében már 1:10, illetve 1:13 arány mutatkozik. Mindez persze csak játék a számokkal, a valóságban ezek az adatok valahol középúton lehetnek, és feltehetőleg

¹⁶ *András Kubinyi*: The Road to Defeat: Hungarian Politics and Defense in the Jagiellonian Period. In: From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary. War and Society in Eastern Center Europe. III. Eds. J. M. Bak – B. K. Király. (Eastern European Monographs, No. CIV.) Brooklyn 1982. 159–178.; *Uő*: Politika és honvédelem a Jagellók Magyarországaiban. In: Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete. H. n. [Bp.] 2007. 216–232.

¹⁷ *Kubinyi A.*: Politika és honvédelem i. m. 223–224.

¹⁸ *B. Szabó János*: A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom”. I. A magyar királyság hadserege 1526-ban. Hadtörténelmi Közlemények 117. (2004) 466–467.

¹⁹ A zsoldösszegnél az egyszerűség kedvéért a lovasoknak általában számított 3 Ft hópénzzel számoltam. Amikor van adatunk a bandériumok éves fizetésére, az ennek alapján kevesebb volt, egy lovas zsoldja 14-16 Ft-ot tett ki évente, azaz havi szinten 1,1-1,3 Ft-ot, de ehhez járt hadjárat idején további hópénz is, ami viszont megfelelt a végvári lovasok (huszárok) 3 Ft-os havi zsoldjának. *Kubinyi András*: A mohácsi csata előzményei. In: *Uő*: Nándorfehérvártól i. m. 166. Kubinyi egyéb adatok alapján bizonyította is, hogy a könnyűlovasok zsoldja összességében 2,83 Ft, míg a gyalogosoké 2 Ft volt havonta. *Uő*: A Száva-szentdemeter-nagyolvasi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez. In: *Uő*: Nándorfehérvártól i. m. 130. A 16. században a későbbiekben általánossá vált a 3 Ft havi zsoldpénz a könnyűlovasokra. A csehek hagyományosan gyalogosokat állítottak ki, esetükben 2 Ft hópénzzel számoltam. A zsoldos alakulatokat legfeljebb 3-6 hónapra fogadhatták fel. A mohácsi csatában részt vett 4000 morva és lengyel gyalogos egyik kapitányát 1526. június 11-én küldték Morvaországba zsoldosokat toborozni, ennek nyomán több mint 2 hónapra fogadták fel a csapatokat. *B. Szabó J.*: A mohácsi csata I. i. m. 452.

nem tévedünk nagyot, ha az oszmánok fiskális kapacitását a Jagellók öt-hatszorosára tesszük.

A fiskális kapacításban mutatkozó hátrányokat a Jagelló-hadipotenciál valamelyest tompította: a magyar hadvezetésnek egyes adatok szerint – túllépve a fentebb említett maximális mozgósítható létszámokon – 1521-ben közel 70 ezer embert sikerült fegyverbe állítani, mozgósítani, és 1526-ban is legalább ennyit.²⁰ Amennyiben hihetünk ezeknek az adatoknak, az ekkor mozgósított magyar és szövetséges hadak összlétszáma a teljes mozgósítható oszmán haderőhöz képest, amelyet Mohács idején a kutatás 176 ezer főre tesz,²¹ „csupán” 1:2,5-hez arányt jelentett. Mohács alatt valószínűleg 27 ezres magyar sereg gyűlt össze, ami szintén jelentős, de mint kiderült, nem jelentett elegendő csatapotenciált a 60-70 ezresre becsült oszmán hadsereggel szemben, az arány itt is hasonló az előbbihez 1:2,2-2,6.²² Úgy tűnik, hogy a Magyar Királyság „lemaradása” – legalábbis katonai létszámokban – az oszmán félhez képest éppen a csatamezőn volt a legkisebb, bár hozzá kell tennünk, hogy a Magyar Királyság ezzel elérte katonai potenciálja maximumát és – szemben az oszmán riválissal – egy esetleges győzelem esetén sem lett volna feltétlenül képes még egyszer egy hasonló létszámú és minőségű hadsereget kiállítani, például egy következő hasonló mértékű török támadás kivédésére. A két fél anyagi és emberi erőforrás-tartalékai tehát óriási különbséget mutatnak.²³

²⁰ Ebbe a kétségkívül meglepően jelentős számba a külföldi segélyhadak és a déli határvidék (katonai)parasztságát is beleszámolják. A kérdéskörre vonatkozó adatok összefoglalására lásd *B. Szabó J.*: A Magyar Királyság i. m. 74. Kubinyi a magyar király által mozgósítani képes hadak felső létszámára 50-60 ezer főt adott meg. *Kubinyi András*: Magyarország hatalmasai és a török veszély a Jagelló-korban (1590–1526). In: *Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében*. Szerk. Zombori István. Bp. 2004. 127–130.

²¹ *Fodor P.*: Az Oszmán Birodalom i. m. 26–28.

²² A 27 ezer fős magyar haderőre lásd *B. Szabó J.*: A mohácsi csata I. i. m. 454. A török haderő csatlétszámára *Uő.*: A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom.” II. A magyar hadsereg a mohácsi csatában. *Hadtörténelmi Közlemények* 118. (2005) 583. Máshol *B. Szabó* háromszoros túlerőről is ír: uo. 622.

²³ A magyar és az oszmán fél fiskális-katonai potenciáljának összevetésével már Perjés Géza is foglalkozott nagy vitákat kiváltó, Mohács című munkájában (Bp. 1979): az Oszmán Birodalom jövedelmét 9,5 millió aranyforintra tette (uo. 36.), míg a török katonai potenciált 140-200 ezer főre (uo. 53.), megjegyezve, hogy Mohács alá is mintegy 150 ezer fő vonulhatott fel (uo. 54.). A magyar hadi potenciált 142-177 ezerre (uo. 96–97.), máshol 50-60 ezer főre tette (uo. 104.), a pénzügyi helyzetre pedig nem adott becslést. A magyar mozgósított haderő kapcsán tett megállapításainak kritikájára lásd *Kubinyi A.*: Magyarország hatalmasai i. m. 127–130. *B. Szabó János* is tesz egy rövid összefoglalást az erő- és pénzügyi viszonyokról még Mátyás jövedelmeiből kiindulva: *B. Szabó J.*: A mohácsi csata i. m. 456–457. Pálffy Géza röviden összegzi a két fél potenciálját: az Oszmán Birodalom területét 1,5 millió km²-ben, éves jövedelmeit 4-5 millió aranyforintban, katonai potenciálját 100-120 ezer főben adja meg. A Magyar Királyságra az általam fent említett adatokhoz közeli értékekkel számol: lakosság szám 3,3 millió, éves jövedelem 250-260 ezer aranyforint, katonai potenciál 30-40 ezer fő. Pálffy említi a Jagellók cseh királysága erőforrásainak hasznosítási lehetőségét, de nem számol a cseh korona országainak potenciáljával. *Pálffy Géza*: Mohács – fordulópontra Magyarország és Közép-Európa történetében. In: „Nekünk mégis Mohács kell...” II. Lajos király rejtélyes halála és különböző temetései. Szerk.

A Magyar Királyság uralkodói jövedelmei Mátyástól II. Lajosig – becslések és követjelentések

Az alábbiakban a fenti összevetésben is kiemelt szerepet játszó uralkodói pénzügyeket vizsgálom részletesebben. Kezdjük azzal, hogy a Magyar Királyság uralkodói jövedelmeire nézve a vizsgált időszakban olyan forrásunk nincs, amelyre alapozva megfélelő és áttekintő képet kaphatnánk. A kutatás mindeddig követjelentésekre, költségvetés-tervezetekre és adóbeszedési kimutatásokra alapozott. Az eddigi eredmények és új szempontú elemzések segítségével igyekszem áttekintést nyújtani a Magyar Királyság uralkodói jövedelmeiről a 15. század második felétől Mohács időszakáig.²⁴

Az utókor mindig Mátyás királyt hozza fel példaként arra (is), hogy az ő uralkodása idején még rendben mentek a dolgok, a király milyen jól gazdálkodott, sőt a Magyar Királyság uralkodói jövedelmei mennyire meghatározóak voltak még európai összevetésben is.²⁵ Hunyadi Mátyás jövedelmét az 1460-as években még csak 270 ezer arany Ft-ra, az 1470-es évekre 440 ezer Ft-ra, majd az 1480-as évekre 800 ezer arany Ft-ra teszi a kutatás, de vannak nyilvánvalóan túlzó, akár egymillió arany Ft-os bevételekre is becslések. A 800 ezer Ft körüli összeg úgy képzelhető el, hogy az magában foglalhatta a Mátyás uralmának legvégén együttesen birtokolt Alsó-Ausztria, Morvaország és Szilézia uralkodói jövedelmeit, valamint a rendkívüli hadiadó évi többszöri beszedéséből származó pluszbevételeket. Amennyiben ennyi jövedelemre valóban szert tett Mátyás, az már európai összevetésben is jelentős lehetett, de ezt csak az országai erőforrásainak maximális igénybevételével, a lehetőségek és adottságok mértéktelen kitérítésével, az adóalanyok kizsigerezésével érhetett el, „normál” helyzetben ekkora jövedelem ugyanis szinte elképzelhetetlen volt. Mátyás jövedelmei kapcsán az említett becsléseket főként velencei és más

---

Farkas Gábor Farkas – Szebelédi Zsolt – Varga Bernadett. Bp. 2016. 21. A két fél összevetésével legújabbban Ágoston Gábor foglalkozott már kéziratom lezárása után megjelent monográfiájában, amelyben a Jagellók oldaláról csak a magyarországi potenciált veszi figyelembe, adatai nagy vonalakban megegyeznek az általam bemutatottakkal. *Gábor Ágoston: The Last Muslim Conquest. The Ottoman Empire and Its Wars in Europe.* Princeton–Oxford 2021. 144–148.

²⁴ A Mátyás és Jagelló utódai jövedelmeire vonatkozó adatokat és a témával foglalkozó publikációkat jól összefoglalja: *Neumann T. – C. Tóth N. – Pálosfalvi T.: Két évszázad i. m. 36–59.*

²⁵ Számítalan példát lehetne idézni, hogy a 19. századtól kezdve Mátyás király bevételeinek nagyságáról és annak európai jelentőségéről mennyi sztereotípa terjedt el. Mindezek tarthatatlanságára Fügedi Erik már felhívta a figyelmet és azt emelte ki, hogy legfeljebb egyfajta felzárkózásról lehet beszélni. *Fügedi E.: Mátyás király jövedelme i. m. 501–502.* A király „gazdagságával” kapcsolatos nézet más tudományterületekbe történő beszivárgására egy egyébként kiváló recenzióban megfogalmazott véleményt idéznék, amelynek szerzője a humanista-reneszánsz időszak egyik első számú – nem történész – hazai szakértője: „a 15. században Magyarország európai nagyhatalom volt, a francia vagy az angol király jövedelmei eltörpültek Mátyás királyé mellett.” *Monok István: Barbier, Frédéric: L'Europe de Gutenberg. Le livre et l'invention de la modernité occidentale. (XIIIe–XVIe siècle).* (Histoire et société) Paris 2006. [Könyvismertetés] Magyar Könyvszemle 123. (2007) 254.

követjelentésekre, illetve – kincstári számadáskönyvek hiányában – egyéb kiegészítő forrásokra alapozta a kutatás.²⁶ Mátyás kiadásairól sajnos nem sokat tudunk, egy biztos, a háborúskodásai rengeteg pénzbe kerültek, amit ő is nehezen teremtett elő, tehát bármennyire növelte az uralkodói bevételeket, azok el is mentek a háborúskodásra. A közvélekedéssel ellentétben nem állandó hadseregként fenntartott – az utókor által fekete seregnek elnevezett – 8-10 ezres zsoldoshadat is éppen ezért csak uralkodása legvégén, 1488 után tartotta rövid ideig egyben a harcias uralkodó, és egyes becslések szerint ez évi 400 ezer aranyba is kerülhetett, olyan összegbe, aminek finanszírozása nehezen képzelhető el országai jövedelmeiből.²⁷

A Jagellók jövedelmeiről szintén elsősorban velencei követjelentésekre alapozott, még szórta adatsorok állnak rendelkezésre: az egyébként jól tájékozott követek 1503-ban 220 ezer, 1516-ban 219 ezer, 1519-ben 200 ezer aranyra becsülték az uralkodói jövedelmeket. A követek általában megadták a legfontosabbnak tekintett jövedelemágak bevételeit: a sókamarákét, a nemesfém-bányászat és -beváltás, a külkereskedelmi vámok (harmincadok, huszadok), a koronajavak és a rendkívüli hadiadó, a *subsidium*, *contributio* jövedelmeit. Az utolsó Budán megforduló velencei követ, Vincenzo Guidotto 1525. évi jelentésében ehhez képest – részletezés nélkül – az szerepel, hogy a király jövedelmei 250 ezer aranyra tehetők és 1521-ben a török által elfoglalt területekkel együtt valamikor 300 ezer aranyat is elérhettek a bevételek.²⁸ Érdeemes a követjelentések adatainál a kiadásokat is figyelemmel kísérnünk.

²⁶ Mátyás jövedelmeire lásd *Fügedi E.*: Mátyás király jövedelmei i. m. 486–488. *János M. Bak*: Monarchie im Wellental: Materielle Grundlagen des ungarischen Königtums im fünfzehnten Jahrhundert. In: Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich. Hrsg. Reinhard Schneider. Sigmaringen 1987. 360. *Kubinyi András*: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk. Rázsó Gyula – V. Molnár László. Bp. 1990. 115–116. *Draskóczy István*: A királyi jövedelmek a 16. század elején Magyarországon. Szempontok bányászatunk és külkereskedelmünk történetéhez. In: Historia critica. Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből. Szerk. Manhercz Orsolya. Bp. 2014. 75–92.; *Üő*: Egy olasz követjelentés tanúsága Mátyás bevételeiről. In: Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk. Balogh Elemér – Homoki Nagy Mária. Szeged 2013. 173–184.; *Üő*: A „Landus jelentés” kéziratai. In: „Fons, skepsis, lex”. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Almási Tibor – Révész Éva – Szabados György. Szeged 2010. 85–94. Az egy millió arany Ft-ra rúgó – valójában irreális – jövedelem elfogadására lásd például *Rázsó Gyula*: Hunyadi Mátyás török politikája. *Hadtörténelmi Közlemények* 22. (1975) 329.

²⁷ A 400 ezres költségre lásd *Huszár Imre*: Mátyás király fekete serege. *Hadtörténelmi Közlemények* 3. (1890) 229. Ugyanerre az összegre lásd *Rázsó Gyula*: Mátyás zsoldosseregének hadművészetéről. *Hadtörténelmi Közlemények* 5. (1958) 127. Van becslés egy millió arany Ft-nyi éves hadi költségre is, ami nyilvánvalóan elképzelhetetlen nagyságrendű. *Tóth Zoltán*: Mátyás király idegen zsoldosserege. (A fekete sereg.) Bp. 1925. 338. A sereg létszámára és nem állandó voltára lásd *B. Szabó János*: A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom”. I. i. m. 458. A sereggel szemben fennálló tartozásokra lásd újabban: *Péterfi Bence*: A „fekete sereg” ausztriai végnapjai (1493). In: Elfeledett háborúk. Középkori csaták és városstromok (6–16. század). Szerk. Pósn László – Veszprémy László. Bp. 2016. 398–425.

²⁸ A követjelentések adatait összefoglalva lásd *Neumann T. – C. Tóth N. – Pálosfalvi T.*: Két évszázad i. m. 55.; *Bak, J.*: Monarchie i. m. 359.; *Kubinyi A.*: Magyarország hatalmasai i. m. 123–124. A velencei követjelentéseket Marino Sanuto gyűjtötte össze monumentális munkájában. Sanuto mint a velencei államban

1503-ban a jelentés arról tájékoztat, hogy a kiadások összege nagyobb, mint a bevételek (220 ezer arany), néhány tételt közöl, köztük három fontos végvárét: Zengg 3 ezer arany, Jajca 10 ezer arany, Nándorfehérvár 8 ezer arany, a királyné jövedelme 30 ezer arany, az udvartartás összege 40 ezer arany, a kincstartó 70 ezer arany tartozást ismert el a maga részéről – mondja a követjelentés. 1516-ban Suriano követ jelentésében olvashatjuk, hogy a horvát bán fizetése 25 ezer arany, az erdélyi vajdáié 20 ezer, két további – feltehetően katonai tisztséget is betöltő – személyé 12-12 ezer Ft (az egyik biztosan a nándorfehérvári bán lehet, a másik talán a temesvári ispán, aki egyúttal az Alsó-részek főkapitánya címet is viselte), a jajcai bán 5 ezer Ft-ot kap, e katonai fizetések összesen 100 ezer aranyra rúgnak, ehhez jön még az ezer fős királyi bandérium fizetése 10 ezer Ft értékben.²⁹ A kutatás többször felhívta a figyelmet arra, hogy a követjelentések nem teljesen megbízhatóak, egyrészt nem terjednek ki valamennyi jövedelemtípusra (például zsidók, szászok erdélyi románok ötvened adója stb.), másrészt a követeket informátoraik is félretájékoztathatták, hiszen a magyar király rendszeresen segélypénzekért folyamodott a Serenissimához a török elleni védelem finanszírozására. Ugyanakkor a velencei diplomatákat sem „ejtették a fejükre”, más országok esetében is alaposan tájékozódtak az adott ország jövedelméről, tehát nem szabad minden adatukat elvetnünk.³⁰

Katonai költségek Mohács „előestéjén”: a kincstartói számadások tanulságai

A katonai költségek számbavétele kapcsán – többek között – a kincstartói számadásokra támaszkodhatunk. A Jagelló-korszakból három ilyen forrás maradt fenn, ezek közül az első az 1494–1495. évi Ernuszt Zsigmond-féle kincstartói számadás. A 18. század végi, Johann Christian Engel által közzétett első közlés után nemrég

---

több fontos tisztséget betöltő személy részt vett a követek beszámolóinak meghallgatásán, jelentésekhez is hozzáfért. Sanuto gyűjtése az 1496. január 1. és 1533 szeptembere közötti időszakot fedik le, műve 58 kötetben került kiadásra I diarii de Marino Sanuto címmel 1879 és 1903 között Velencében. Sanutóról lásd *Balogh I.*: Velencei diplomaták i. m. 12–15. A magyarországi vonatkozású jelentések olasz–magyar nyelvű kiadását lásd *uo.* I–LXXXV. (A szerző a dukátot végig hibásan tallerra fordítja le.)

²⁹ *Balogh I.*: Velencei diplomaták i. m. VIII. XVII.

³⁰ VII. Henrik angol király halála után a kincstartár pénzkészletére (6 millió dukát) a legmértékertartóbb adat éppen Sanuto Diarii-jából származik. *Frederick C. Dietz*: English Government Finance 1485–1558. (University of Illinois Studies in the Social Sciences, Vol. IX, No. 3, September, 1920). Trieszt 2017. 87. Az oszmán uralkodók jövedelmeit a velencei diplomaták 1524-ben 4,5 millió dukátra becsülték, kiadásaikat pedig 3 millióra. *Sanuto, M.*: Diarii i. m. XXXIII. 314–316, XXXVII. 142–144. Idézi: *Hermann Zsuzsanna*: Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. Megjegyzések Thurzó Elek költségvetési előirányzatához. Századok 109. (1975) 334. A velencei jelentések nem álltak mesze a valóságtól, a szultáni kincstartár bevételei 1524–1525-ben 2,5, kiadásai 2,3 millió dukátra rúgtak, 1527–1528-ban – javadalombirtokokat nem számítva – a bevételek 4,8 milliót, a kiadások 3,2 milliót tettek ki. *Fodor P.*: Az Oszmán Birodalom i. m. 17.

megjelent a számadás hazai modern kiadása.³¹ A forrás az 1494. január 31. és 1495. december 31. közötti kincstartói bevételek és kiadások egy részét tartalmazza, mégpedig két „számadási év”, helyesebben időszak rendjében. Az első az 1494. január 30. és 1495. július 15. közötti időszakot, a második az ekkortól ugyanezen év végéig terjedő időszakot mutatja be, mivel két különböző hadiadó elszámolását, az 1494. és az 1495. éviét tartalmazza. A kötetet közzétevő Neumann Tibor alapos munkát végzett, és magát a számadás szerkezetét is megvizsgálta. Megállapította, hogy a számadáskönyv nem egységes szerkezetű, az több, az egyes bevétel- és kiadástípusokat tartalmazó rész-számadásokból lett – nem feltétlenül következetesen – összeállítva. Az utólagosan összeszerkesztett számadás elsősorban a rendek által megszavazott hadiadó elszámolását kívánta bemutatni, illetve esetlegesen bekerültek olyan királyi-kincstári jövedelmek be- és kifizetésére vonatkozó részek is, amelyek valamilyen hadi célú vagy a hadi adóból tett kifizetésekre vonatkoztak. A számadás forrásértéke annak ellenére kimagasló, hogy a kiadások mintegy negyedét nem részletezi, ugyanakkor a Jagelló-kori bevételek és kiadások egészére semmiképpen sem nyújt átfogó képet.³² A számadás adatainak elemzése azonban még így is sok mindent elárul a korszak uralkodói bevételeiről és pénzkezeléséről.³³ A forrás közzéadója, Neumann Tibor bevezetőjében nem foglalkozik a számadáskönyv adatainak makroszintű elemzésével, ugyanakkor közöl egy táblázatot a számadások, illetve azok füzeteinek, nagyobb egységeinek összbevételeiről és kiadásairól, amelyben feltünteti a számadásban szereplő összesített bevételi és kiadási összegeket. Adatai rámutatnak, hogy a másolatban fennmaradt példány számos másolási és számítási hibát tartalmaz. Az 1494. januártól 1495. július közepéig terjedő időszak bevételei eszerint 177-178 ezer (arany) Ft-ot tettek ki, az egyforintos hadiadó bevétele pedig 106 ezer Ft volt, míg a kiadások 194-202 ezer Ft-ra rúgtak. Az 1495 júliusától decemberéig terjedő időszakban a bevételek 124-136 ezer Ft-ot tettek ki, a kiadások pedig 138 ezer Ft-ra rúgtak. Ebben az időszakban a hadiadóból 113 ezer Ft bevétel származott. A két év összbevételei 302-313 ezer Ft-ot, a kiadásoké 335-341 ezer Ft-ot tettek ki, attól függően, hogy a számadások összesített adatai vagy a lapalji összesítések alapján végezzük el az összeadásokat.

Az alábbiakban Ember Győző statisztikai adataira támaszkodom, aki az Engel-féle kiadás alapján dolgozta fel a számadás tételeit. Összesített adatai az

³¹ Első kiadása: *Johann Christian Engel*: Geschichte des ungrischen Reiches und seiner Nebenländer. Bd. I. Halle 1797. 17–181. A modern kiadás nemrég jelent meg: *Neumann Tibor*: Registrum proventuum Regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495). (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) Bp. 2019. Még ugyanebben az évben, az előbbi kiadást követően jelent meg egy cseh forráskiadás is: *Petr Kozák*: Účty budínského dvora krále Vladislava II. Jagellonského (1494–1495). Praha 2019.

³² *Neumann T.*: Registrum i. m. 18–25.

³³ Uo. 31–32.

előbb említett okokból eltérnek Neumann összesítéseitől, szerinte a vizsgált időszakban befolyt 314 ezer Ft háromnegyed része (76,2%-a), azaz kb. 240 ezer Ft a megyékben beszedett hadiadóból származott, az erdélyi szászok taxája (hadiadója) 6,6%-ot, míg a királyi városoké 5,8%-ot tett ki. A két évben összesen 340 ezer Ft-ra rúgó kiadások közül a legjelentősebb, 22,5%-os tételt a katonai kiadások képezték, az országnagyok, főpapok, királyi tanács fizetése 14,7%-ot, míg az udvartartás költségei 12,4%-ot tettek ki. Szempontunkból jelentős, hogy a hitelek törlesztésére a kiadások 13,1%-át fordították, ami arányait tekintve jelentősnek tűnik.³⁴ Még egyszer hangsúlyoznunk kell, hogy a számadásban szereplő bevételi tételek semmiképpen sem fedték le a királyi jövedelmek egészét, a számadás célja elsősorban a hadiadó elszámolása, illetve annak alátámasztása volt, hogy a király más jövedelmeiből is fizetett katonai kiadásokat.³⁵ Ezt bizonyítja az is, hogy amennyiben a bevételeknél minden olyan tételt összeadunk, ami a hadiadóból, az ugyanezen célú szolgáló, a szabad királyi városok, az erdélyi szászok, a királynak adózó kunok és jászok taxájából és a katonai állítás megváltásából folyt be, azok összértéke 280 ezer Ft-ra – éves átlagban 140 ezer Ft-ra – rúgott. E bevételek aránya 90%, ennek alapján pedig nehezen hihető, hogy a király más bevételei (pénzverés, bányakamarák, harmincadok, sókereskedelem stb.) a hadiadóhoz képest csupán 10%-ra rúgtak volna. Tehát: a számadásban valóban a hadiadó elszámolása volt a meghatározó szempont. Azt is hozzátehetjük, hogy a fentiek alapján ez a számadás semmiképpen sem támasztja alá a királyi jövedelmek drasztikus visszaesését, bár a Mátyás alatt feltételezett 800 ezer aranyra rúgó jövedelmeknek nyilván a közelükbe sem értek ekkor az uralkodói bevételek.

A másik két, II. Lajos uralkodása időszakából fennmaradt, kincstartóinak nevezett számadás közül az egyik 1525. január 12-től július 16-ig, míg a másik 1526. május 24-től június 30-ig terjed.³⁶ Mindkét számadás Thurzó Elek kincstartó hivatali idejéből maradt fenn.³⁷ Lényegüket tekintve kiadási naplókról van

³⁴ Ember Győző a számadást az *Engel, J. C.: Geschichte i. m. kiadás alapján dolgozta fel. A bevételeket 16, míg a kiadásokat 26 kategóriába sorolta. Ember Győző: A magyar királyi kamara pénzbeli bevételei és kiadása 1555–1562. Századok 116. (1982) 513., 524.*

³⁵ *Neumann T.: Registrum i. m. 21–25.*

³⁶ Az 1525. évi számadás: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár Cod. Lat. 394.; MNL OL Diplomataikai Fényképtár (a továbbiakban: DF) 252489. Kiadása: *Fraknoi Vilmos: II. Lajos király számadáskönyve 1525. január 12. – június 16. Történelmi Tár 22. (1877) 45–236.* A számadás első bejegyzése egyébként 1524 karácsonyáról származik. Az 1526. évi számadás: MNL OL DL 24405. Kiadása: *Jo hann Christian Engel: Monumenta Ungrica. Bécs 1809. 187–236.*

³⁷ A Fuggerekkel közös üzetet vivő Thurzó János fia, Jacob és Rajmund Fuggerral személyesen is jó kapcsolatokat ápoló Thurzó Elek összesen háromszor viselte a kincstartói tisztséget: első alkalommal 1522. január 14. és 1523. szeptember 15., majd 1524. december 26. és 1525. július 16., végül 1526. május 8. és augusztus 15. között. *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak) Bp. 2016. 134–135. (a továbbiakban: Archontológia). Mohácsi csata előtti karrierjére lásd *Erdélyi Gabriella:**

szó, azaz időrendben rögzítik a gazdasági eseményeket, de fontos hangsúlyozni, hogy kizárólag a kifizetésekről tájékoztatnak. A naplószerű számadás velejárója, hogy a legkülönbözőbb kiadási típusok vegyesen találhatók meg bennük, tehát a konyhára, ruházzkodásra fordított összegekkel, az udvari tisztviselők bérével keverednek a diplomáciai kiadások és a hadi fizetések, ugyanis feljegyzésük egyetlen rendező elve a kiadásuk időpontja volt. Ezek a számadások értékes egyedi, gazdaság-, művelődés- és politikatörténeti adatokat őriztek meg az utókor számára, amelyeket a szakirodalom bőségesen hasznosított.³⁸ A számadások teljes körű statisztikai feldolgozására azonban eddig nem került sor.³⁹ Az alábbiakban éppen ezért az általam elvégzett feldolgozás alapján igyekszem áttekintést nyújtani a két töredékes számadás történeti statisztikai adatairól az 1. táblázatban.

1. táblázat Az 1525. évi magyar királyi kincstartói számadás főbb kiadásai
(1524. december 25., 1525. január 12. – július 16.)

Kiadások	Összeg (Ft)	%
Udvartartás	35 181,2	20,8
Követségek	5924,8	3,5
Közigazgatás	1860	1,1
Katonai	101 257	60,0
Hitelőrlesztés	24 613,3	14,6
Összesen	168 836,3	100
<i>Havi átlag</i>	<i>28 139,4</i>	
<i>Egy évre átszámítva</i>	<i>337 672,5</i>	

Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk. Tusor Péter. Bp. 1998. 118–132. Kincstartói tevékenységére lásd (eltérő archontológiai adatokkal): *Soós Ferenc: Magyarország kincstartói 1340–1540.* H. n. 1999. 63–64., 66–67. Thurzó Elek Mohács után futott be igazán nagy karriert I. Ferdinánd szolgálatában: 1527–1532 tárnokmester, 1532–1543 országbíró, majd karrierje csúcsán, 1532–1542 között helytartó. Mohács utáni karrierjének elemzése: *Erdélyi Gabriella: I. Ferdinánd és Thurzó Elek levelezése. Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez I. 1526–1532.* (Lymbus kötetek 1.) Bp. 2005. 19–77.

³⁸ A számadáskönyvi adatok máig legkomplexebb felhasználására lásd *Fraknói Vilmos: II. Lajos és udvara.* Budapesti Szemle 10. (1876) 19. sz. 128–143., 20. sz. 390–416. *Fögel József: II. Lajos udvartartása (1516–1526).* Bp. 1917.

³⁹ Az előző jegyzetben idézett művemben Fraknói kísérletet tett néhány összesítő adat közlésére, de teljes elemzésre nem vállalkozott. A számadáskönyvek adatait adatbázisba rögzítettem, az 1525. évi számadás 2324, míg az 1526. évi 501 tételből áll. Mivel mindkét számadás kiadása számos olvasati hibát tartalmaz, ezért a forráspublikáció adatait összevettem az eredeti forrásokkal (lásd 36. jegyzet). A feldolgozás során az alábbi főkategóriákat alakítottam ki: udvartartás, katonai kiadások, követségek, közigazgatás, hiteltörlesztések. Ezeket további – mintegy 40 alkategóriára – osztottam, így az adatbázis lehetővé teszi a kiadási tételek több szempontú elemzését. A továbbiakban a számadáskönyvből vett részletes adatokra – mivel azok egy adatbázisból származnak – nem hivatkozom.

Az 1525. évi kincstartói számadás alapján a kiadások alig több mint fél év alatt (hat hónap és hat nap) 168 ezer Ft-ra rúgtak. Ha feltesszük, hogy hasonló nagyságrendű kifizetések történtek az év második felében, akkor 337 ezer Ft elvi kiadással számolhatunk, ami azt feltételezi, hogy a bevételek oldalán is hasonló nagyságrenddel kell számolnunk, hiszen minden kiadást valamilyen bevétellel kellett fedezni. Mielőtt eljászanánk azzal a gondolattal, hogy eszerint a velenicei követjelentések és egyéb becslések alapján feltételezett 250–260 ezer arany Ft körüli jövedelmeket lényegesen meghaladták a király jövedelmei, figyelembe kell vennünk: a számadásban számítási pénzzel számoltak, azaz 100 dénár értékű számítási Ft-ban tüntették fel a kiadási tételeket. Ezt azért fontos tudnunk, mert ez az időszak a nagy pénzrontás ideje, ami 1521-ben vette kezdetét, amikor alacsonyabb, elvben felére csökkentett ezüsttartalmú denárokat vertek a király parancsára, amelyeket elvileg névértéken kellett volna elfogadni.⁴⁰ A piac azonban, mint minden devalváció esetében, beárzta a nova monetának nevezett új pénzt, a számadás pedig több adatot is közöl a dukát (azaz magyar aranyforint) értékére vonatkozóan: 1525. január 8-án visszafizettek egy 10 aranyforintos hitelt, amit a számadásban 20 Ft-tal számoltak el, tehát az arany Ft ekkor 2 számítási Ft-ot, azaz 200 dénárt (nova moneta-ban) ért, április 9-én a kurzus már 2 Ft 15 den, ugyanez a helyzet április 11-én, 14-én és 16-án is, május 25-én azonban már 2 Ft 50 den, és ugyanez a váltási arány június 4-én, 6-án, június 22-én is. A pénzváltási értékek alapján havi szinten – az adott hónapban előforduló kurzus adattal számolva – a 2. táblázatban látható dukátértékeket kapjuk.

2. táblázat Az 1525. évi kincstartói számadásban szereplő számítási Ft összegek dukátban

	December	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július
Összeg számítási Ft-ban	100	26 312	15 959,6	30 943,5	35 830,4	15 622,4	30 402,5	13 665,9
Ft / dukát árfolyam	2	2	2	2	2,15	2,5	2,5	2,5
Dukátban	50	13 156	7979,8	15 471,7	16 665,3	6248,9	12 161	5466,3

⁴⁰ A pénzrontás történetére bőséges irodalom áll rendelkezésre, közülük lásd: *Hermann Zs.*: Államháztartás i. m.; *Gyöngyösi Márton*: Moneta Nova. II. Lajos sikertelen pénzreformjának rövid története az újabb kutatások tükrében. In: A fiatal középkoros régészek VIII. konferenciájának tanulmánykötete. Petőfi Irodalmi Múzeum – Kazinczy Ferenc Múzeum, Sátoraljaújhely, 2016. november 17–19. Szerk. Ringer István. Sátoraljaújhely 2018. 371–383.; *Uő*: II. Lajos legendás alkincstartója, Szerencsés Imre és a Moneta Nova. Századok 151. (2017) 607–644.; *Uő*: Mátyás nagy pénzreformja, avagy két pénzreform a középkor végi Magyarországon. In: Hunyadi Mátyás és kora. Szerk. Bárány Attila – Kavecsánszki Máté – Pósn László – Takács Levente. (Memoria Hungariae 12.) Debrecen 2019. 160–168.

A fenti adatok alapján tehát a számadásban szereplő összeg értékét „alig” 77 ezer arany Ft-ra tehetjük (77 199 Ft), így a kiadások egy évre átszámolva kb. 150 ezer aranyat tehettek ki. Tudjuk, hogy a király 1525. szeptember 1-jétől beszűntette a nova moneta verését,⁴¹ azonban ezek a pénzek még jó ideig forgalomban maradtak. Amennyiben a visszahozott régi, tehát magasabb értékű pénzben számoltak el szeptembert követően, a dukát értékeink nem változnak (akkor marad az elvileg 1:1-es váltási arány a számítási Ft és a dukát között, bár a valóságban 5-10 dénárral többet kellett adni egy arany Ft-ért). Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a bevételekről nincsenek adataink, mint ahogy az sem tudható, hogy mely jövedelmek nem folytak be a királyi kincstartóhoz, hanem közvetlenül például a végvidék fizetésére fordították, és ezek jelentős összegek lehettek.⁴²

A kiadások szerkezetét szemügyre véve egyértelmű, hogy a királyi kincstartó a kifizetések döntő részét (60%) katonai célokra fordította, az udvar közvetlen működési költségeire pedig mindössze a kiadások 20%-a ment el, vizsgálatunk szempontjából pedig igen jelentős a 14%-ra rúgó hiteltörlesztés aránya is.

A katonai kiadások igen részletesen szerepelnek, ezek alapján érdemes néhány fő jellegzetességet kiemelni. A fő kiadás a végvárok katonaságának és a Péterváradnál állomásozó 1000 sajkás zsoldja volt, rájuk ment el a katonai költségek 82%-a (83 004 Ft), a saját katonai kontingenseket fenntartó és a török elleni védekezésben aktív szerepet játszó nádor, a horvát bán és az erdélyi vajda fizetése a katonai kifizetések közel tizedét vitték el (10 901 Ft, 10,8%), a jórészt a déli végvárokban állomásozó udvari huszárok – a király által fenntartott bandérium – fizetésére pedig 6%-ot (6187 Ft) költöttek.

A katonai kiadási tételek típusait vizsgálva pedig megállapíthatjuk, hogy azok háromnegyedét zsoldfizetésre fordították (78 776 Ft, 77,8%), míg hadfelszerelésre, várak erősítésére alig 5%-ot (5183 Ft), ugyanakkor hírszerzésre csupán fél százalékot (507 Ft) költöttek. A katonai kiadásokban részesült legfontosabb végvárok és a rájuk kifizetett összegek is ismertek, ezekről tájékoztatnak a 3. táblázat adatsorai.

⁴¹ Szabó D.: A magyar országgyűlések i. m. 212. (no. 62.)

⁴² A déli végvidékek főkapitányai ugyanis számos helyi királyi jövedelmet megkaptak kezelésre, így a harmincadokat, a helyi hadiadót, a szlavóniai és horvátországi adókat is. Vö. *Simon Zsolt*: A baricsi és kölpényi harmincadok a 16. század elején. Századok 140. (2006) 865–866. A problémára lásd még alább.

3. táblázat A 1525. évi januári-júliusi katonai kiadások megoszlása fontosabb végváranként

Várak	Ft
Jajca	27 425
Pétervárad	23 961
Temesvár	14 288
Karánsebes	6895
Zengg	3567
Klissza	2063
Bátka	1434

Az adatok jól szemléltetik, mely végvárak voltak finanszírozási szempontból a legfontosabbak a királyi udvar szemszögéből. Jajca kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy nem volt „hátszaga” – talán Pozsega megye adóit leszámítva –, így közvetlen támogatásra szorult, kiemelt stratégiai szerepe mellett ez is indokolhatja a listán található első helyét. Éppen a számadás időszakára esik (június 9-12.) Frangepán Kristóf mintegy 6 ezer fővel végrehajtott – szinte hadjáratszámba menő – sikeres katonai akciója, amely Jajca élelmiszer-ellátását célozta meg, és amelyre vonatkozóan számos kiadási tételt találunk a forrásban.⁴³ A végvár vonal közepső, azaz al-dunai szakaszának legfontosabb erődítményévé pedig az 1521-ben elfoglalt Nándorfehérvár helyére lépő Pétervárad vált, amelynek a hátszaga a török közelsége miatt szintén veszélyeztetett volt. A védelmi rendszer ettől keletre eső zónájának fontos központjaként Temesvár funkcionált, amelynek ispánja egyúttal az Alsó-részek főkapitánya is volt, így számíthatott a temesközi és a környező megyék állami jövedelmeire és az itt lévő harmincadok bevételeire is.⁴⁴ Ez indokolhatta, hogy nem kellett annyit költeni Temesvárra, mint az előbbi két fővárra, de harmadik helye listánkon mégis azt jelzi: a helyi jövedelmek korántsem lehettek elegendőek, még Temesvár esetében sem.

Az 1526. évi kincstartói számadás még töredékesebbnek tekinthető, hiszen alig több mint egy hónap kiadásait rögzíti. Érdekességét az adhatja, hogy közvetlenül a mohácsi csata (1526. augusztus 29.) előtti időszokról tudósít, és alapos betekintést enged az udvar mindennapjai mellett a közlő háborúra való készülődésbe is. (4. táblázat) A számadás már a jó értékű „régipénzben” rögzíti a kiadási tételeket, ám az is egyértelmű, hogy Budán ekkor még bőven forgalomban voltak a rézpénznek nevezett nova moneták, amelyeket a hivatalos kurzus alapján

⁴³ *Thallóczy Lajos*: Jajcza (bánság és vár) története (1450–1527.) Az okleveleket szerk. Horváth Sándor. (Monumenta Hungariae Historica I. Diplomataria XL.) Bp. 1915. CCXXXVIII–CCLIII.

⁴⁴ *Simon Zs.*: A baricsi és kölpényi i. m. 868–869.

2:1 arányban kellett volna elfogadni, miként azt a számadás is rögzíti.⁴⁵ A benne szereplő forint-összegeket tehát elvben megfeleltethetjük az arany Ft-nak, azonban van adat arra, hogy ekkor 3-4 nova monetát is kellett adni egy régiért, így valójában nem lehetünk biztosak abban, hogy az itt feltüntetett pénzürték arany Ft-ban nem csupán a kétharmadát vagy a felét érte.⁴⁶ Erre utal, hogy amennyiben arany dukátként értelmezzük a számadásban szereplő összegeket, akkor éves szinten 226 ezer arany Ft-os jövedelmet kellene feltételeznünk, ami az 1525. évi számadás alapján nehezen képzelhető el. Ugyanakkor amennyiben a 3:1-es beváltási arányt feltételezve harmadával csökkenthetjük ezt az összeget, akkor az 150 ezer arany Ft körüli elvi összeget jelentene, ami teljesen egybeesik az 1525. évi alapján vélttel.

4. táblázat Az 1526. évi számadástörvény fő kiadási tételei (1526. május 24. – június 30.)

Kiadások	Ft	%
Udvartartás	7858,7	34,2
Katonai kiadások	14116,3	61,4
Követségek	396	1,7
Hitel törlesztés	332	1,4
Közigazgatás	297	1,3
Összesen	23 000	100
<i>Egy évre átszámítva</i>	<i>226 893</i>	
<i>Arany Ft-ban</i>	<i>150 666</i>	

A kiadásokat vizsgálva nem meglepő, hogy csakúgy, mint az előző évben, a 60%-ot is meghaladta a katonai kifizetések aránya, míg az udvari költségek 34%-ra emelkedtek. Ez utóbbi adatot is óvatosan kell kezelnünk, hiszen csak 5 hétnyi kiadási tétel áll rendelkezésünkre, másrészt a hiteltörlesztések szinte teljesen eltűntek, aminek az is az oka, hogy míg 1525-ben jelentős áruhitelzés zajlott, a Mohács előtti időszakban az udvar kénytelen volt mindenért fizetni, hitelek felvétele és törlesztése ezért nem jelenik meg. (1525-ben az udvari költségek és a hiteltörlesztések együttes aránya 35,4 %, kísértetiesen megegyező arány az 1526. évi 35,6%-kal!) A katonai kiadások kapcsán már nemcsak a végváriakkal találkozunk, hanem érthető okokból a török támadást kivédeni készülő hadjárat

⁴⁵ A számadásban leggyakrabban ezt így rögzítették: „dati sunt in monetis cupreis flor. 50 qui juxta constitutionem Majestatis Suae et regni in bona moneta duas cupreas pro una bona computando faciendos 25.” *Engel P.*: Monumenta i. m. 187.

⁴⁶ Az 1526. évi rákosi országgyűlés Szent Jakab napjáig (július 25.) engedte a 2:1 váltási arányt hivatalosan használni, ezt követően – igazodva a piaci viszonyokhoz – a 3:1 arányú kötelező beváltást rendelte el. A kincstartó tehát májusban és júniusban jogszerűen tüntette fel számadásában a 2:1 kurzust, de már az országgyűlés idején is feltehetőleg az 3:1 arány lehetett általános. CJH 850–851. Az 1:3–4 kurzusra *Gyöngyössy M.*: II. Lajos i. m. 638–639. 1526 októberében ismert 112 és 131 denáros árfolyam már valószínűleg a régi denárok árfolyama lehetett. *Horváth Tibor Antal*: A magyar aranyforint értékváltozása 1490–1700 között. Numizmatikai Közlöny 58–59. (1959–1960) 34.

költségei is megjelennek. A végváraakra a katonai kiadások felét (6862 Ft, 48,6%), a nádori és a temesi ispáni csapatokra 22%-át (3201 Ft), míg a török elleni védelmi hadjárat előkészítésére 16%-át (2246 Ft) költötték. Amennyiben a katonai kiadások típusait vizsgáljuk, nem meglepő, hogy azok háromnegyede zsoldként került kifizetésre (10 276 Ft, 72,8%), ugyanakkor a közelgő hadjárat okán megfigyelhető a hadfelszerelésekre (1426 Ft, 10,4%), a logisztikára és hadianyagszállításra stb. költött összegek (1280 Ft, 9,2%) arányának növekedése.

A két kincstartói számadás 1525-ből és 1526-ból összesen 7,5 hónapot fed le, az 1526. augusztus 29-ei mohácsi katasztrófát megelőző 20 hónapnak több mint a harmadát. Ugyan bevételekről nem esik szó bennük, de a kiadások alapján feltelezhetjük ezek nagyságrendjét, hiszen pénztári naplóról lévén szó, ténylegesen kifizetett összegeket tüntetnek fel, azaz ezeket az összegeket valóban be kellett ahhoz szedni, hogy kifizethessék. Összességében megállapítható, hogy a királyi udvar a befolyt jövedelmeket nem elsősorban a saját szükségleteire, hanem legalább 60%-ban a török elleni küzdelemre, azaz a végváraakra, a délvídeken állomásozó csapatokra és a mohácsi hadjárat előkészítésére fordította. Ez az arány, mint később kifejtem, legalábbis 1525-ben magasabb is lehetett, mivel a hiteltörlesztésre kifizetett 14%-nyi kiadási tétel jelentős része feltehetőleg olyan udvari szállításokat takart, amelyek szintén katonai célokat szolgáltak, például a zsoldfizetésre készpénz helyett kiadott posztók szállítását. A katonai kiadások aránya így akár az összkiadások háromnegyedét is elérhette 1525-ben. Ezek alapján mindenképpen szakítani kell a török veszély árnyékában felelőtlen, felesleges luxusra költő, az ország védelmével nem törődő uralkodó sztereotípiájával.⁴⁷

Költségvetések és a Magyar Királyság összjövedelme Mohács előtt

A kincstartói számadások ismertetését követően ki kell térnünk a szakirodalomban bőven ismertetett 1523. évi költségvetés-tervezetekre is. (5. táblázat) A két tervezet fél év eltéréssel keletkezett, az elsőt Thurzó Elek kincstartó készítette 1523 áprilisában a rákosi országgyűlésre, míg a másodikat ugyanazon év

⁴⁷ Csak a példa kedvéért néhány máig ható idézet: „Általánosan uralkodó az a fölfogás, hogy királyi növendékére [Brandenburgi] György ögróf véstetjes hatást gyakorolt; a maga mintájára idomította; kifejlesztette benne az elvágysat, pazarlást és könnyelműséget; elvonta a komoly foglalkozástól; könnyössé tette a veszélyek iránt, melyek koronája tekintélyét és országa fönmaradását fenyegették.” *Fraknói Vilmos*: Brandenburgi György, II. Lajos nevelője. Budapesti Szemle 36. (1883) 84. sz. 344.; „Hogy a királyi udvar ily nyomasztó szegénységbe süllyedt, annak okául mást, mint a király határtalan pazarlását, nem jelölhetünk ki. Lajos király jellemének egyik legkövetkezmenyesebb gyengesége épp a pazarlás volt.” *Ortvay Tivadar*: Mária, II. Lajos magyar király neje 1505–1558. (Magyar Történeti Életrajzok) Bp. 1914. 130.

decemberében Várdai Pál, újonnan kinevezett kincstartó a bécsújhelyi-pozsonyi királytalálkozóra.⁴⁸

5. táblázat Az 1523. évi „kölségvetés” tervezetek bevételi oldala

Jövedelmek	Thurzó Elek-féle kölségvetés		Várdai Pál-féle kölségvetés	
	Ft	%	Ft	%
Harmincadok	26 800	14,1	28 000	31,6
Városok	6312	3,3	6000	6,8
Erdélyi szászok	22 700	11,9	22 000	24,9
Erdélyi ötvened	4000	2,1	4000	4,5
Nagyszebeni cementáló	5000			
Zsidók	1600	0,8		
Kamara haszna (a kincstár éves adója)			20 000	22,6
Szlavónia adója			3000	3,4
Raguza adója			500	0,6
Bányakamarák és pénzverés	129 297	67,8	5000	5,6
<i>Összesen</i>	<i>190 709</i>	<i>100</i>	<i>88 500</i>	<i>100</i>

Az 1523. évi két kölségvetés keletkezési körülményeit Hermann Zsuzsanna kimerítően tárgyalta, így erre most nem térek ki részletesen, hanem az azokban közölt adatokra koncentrálok.⁴⁹ A legnagyobb eltérés éppen a bányakamarák és a pénzverés haszna körül mutatkozik, hiszen míg Thurzó Elek tervezetében ez a legnagyobb tétel, addig Várdai lényegében nem is számol vele, pedig Thurzó szerint az ország bevételeinek kb. kétharmadát innen lehetett volna előteremteni. A Thurzó-féle kölségvetés – amint azt Hermann meggyőzően bizonyította – 1522. évi konkrét, realizált bevételekre támaszkodik, és így van ez feltehetőleg a bánya- és pénzverőkamarák jövedelmeivel is.⁵⁰ Miként lehetséges tehát, hogy ekkora jövedelmet Várdai már lényegében figyelembe sem akart venni? Ennek több oka lehet. Egyrészt az 1521. évi pénzrontás eredményeként a kölségvetési adatokat fenntartásokkal kellett kezelni, különösen a bányakamarákét. Óvatosságra intheti az adatokat

⁴⁸ Hermann Zs.: Államháztartás i. m. 328–329. Kiadása: C. Tóth Norbert: Politikatörténeti források Bátorai István első helytartóságához (1522–1523). (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50.) Bp. 2010. (a továbbiakban: Helytartói Oklt.) No. XIII. 256–258. A királytalálkozó naplójának új kiadását lásd Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból. S. a. r. Zombori István. Bp. 2004., a jövedelemjegyzéket itt: 95–96., 197–198. Várdai Pál Thurzó Elekhez hasonlóan háromszor töltötte be a kincstartói posztot: 1517–1519-ben, 1520–1521-ben és 1523–1524-ben. Archontológia 133–134. A karrierje csúcán esztergomi érseki (1526–1549) és a helytartói (1543–1549) címet is elérő Várdai életrajzára lásd Laczlavik György: Kettős pecsét alatt. Várdai Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549). (Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok.) Pécs–Bp. 2014. Várdai képzett kincstári hivatalnok volt, kincstartósága előtt, 1512–1514 között alkincstartóként is működött. Uo. 21–31.

⁴⁹ Hermann Zs.: Államháztartás i. m. 301–333.

⁵⁰ Uo. 304–307.

elemezni kívánó utókort az is, hogy az ezt megelőző korszakokban az uralkodói jövedelmek 8-10%-a származott a bányakamarákból,⁵¹ nehezen hihető tehát az ilyen mértékű jövedelememelkedés (67%), annak tükrében pedig különösen, hogy egy másik velencei követjelentés 1519-re mindössze 16 ezer Ft jövedelmet írt a bányakamarákra.⁵² Egy másik ok pedig a körmöcbányai kamarának mint királynéi javadalomnak Mária királyné részére 1522-ben történő, Zsigmond-kori előzményekre visszavezethető átengedése,⁵³ így Várdai okkal vehette ki a jövedelmek közül ezt a tételt. Fontos megjegyzés, hogy egyik költségvetéstervezet sem tartalmazza a hadiadó összegét, feltehetőleg azért, mert 1511-ben, 1518-ban és 1522-ben is a rendek választottak országos kincstartókat a hadi adó beszédésére, akik nemcsak az adó beszédését, de katonai célú kifizetését is intézték.⁵⁴

A kiadásokat nézve láthatjuk: a két kincstartói tervezetben csak a katonai költségek képeznek közös halmazt, Thurzó Elek a költségvetésébe bevette az udvar kiadásait, Várdai azonban nem. (6. táblázat)

6. táblázat Az 1523. évi költségvetés tervezetek katonai kiadásai

Kiadások	Thurzó tervezete	Várdai tervezete
Jajcai bán	27 000	24 000
Erdélyi vajda	9000	9000
Szőrényi bán	6400	6000
Ugyanazoknak 200 gyalogos fenntartására		4800
Temesi ispán	10 000	10 000
Ugyanannak 200 gyalogosra		4800
Horvát bánnak a végvárakkal együtt	29 600	26 000
Horvát végvárakra		7000

⁵¹ *Kenyeres István*: A bányakamarák szerepe a Magyar Királyság jövedelmeiben a 15–16. században. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Bp. 2012. 177–178.

⁵² *Bak, J. M.*: Monarchie i. m. 359. Ebből 14 ezer Ft feltehetőleg nem más, mint a körmöcbányai kamarának a Thurzók által fizetett bérletösszege. *Hermann Zs.*: Államháztartás i. m. 308.

⁵³ *Kenyeres István*: A királyi és királynéi „magánbirtokok” a 16. században. *Századok* 138. (2004) 1110–1111.; *Uő*: Uradalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. (Habsburg Történeti Monográfiák 2.) Bp. 2008. 60–69.; *Uő*: Verwaltung und Erträge von Königin Marias ungarischen Besitztungen in den Jahren 1522 bis 1548. In: Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin. (Geschichte in der Epoche Karls V.) Hrsg. Martina Fuchs – Orsolya Réthelyi. Münster 2007. 179–207.

⁵⁴ *György Bónis*: Ständisches Finanzwesen in Ungarn im frühen 16. Jahrhundert. In: Nouvelles études historiques publiées à l’occasion du XIIe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois. I. Ed. D. Csatári – L. Katus – Á. Rozsnyói. Bp. 1965. 83–103.; *C. Tóth Norbert*: A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése. In: Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Weisz Boglárka. Bp. 2016. 83–116.

Kiadások	Thurzó tervezete	Várdai tervezete
1000 naszádos fizetése	24 000	18 000
Pétevárad 500 gyalogos		12 000
Kalocsai érsek 500 huszárja havi ellátmánya		12 000
Ugyanazoknak 10 Ft zsold		5000
300 gyalogos katona		6000
Zenggi és klisszai kapitányoknak készpénzben		6000
Összesen	106 000	150 600

A két tervezet között a végvidéken a vajdai és báni csapatokon felül állomásozó 800 gyalogos és 500 huszár zsoldja, valamint a zenggi és klisszai végvárak költségei képeznek – jelentős összegű – különbséget. A Thurzó tervezetében látható bevételekből az általa feltüntetett katonai kiadások bőven finanszírozhatónak tűntek, Várdainál azonban jelentős a különbség, 70%-kal több a kiadás, mint a tervezett bevétel.

Tervezetében Thurzó Elek feltüntette az udvar költségeit is. A nem kerekítve megadott összegek arra utalnak, hogy Thurzó valódi könyvelési adatok alapján adhatta meg a tervezetben szereplő összegeket. Ez azzal is alátámasztható, hogy valamennyi megadott tétel típusa szerepel az 1525. és 1526. évi, általa készített kincstartói számadásokban. Ahogy azt korábban említettem, Thurzó összesen háromszor viselte a kincstartói tisztet, első alkalommal 1522 januárja és 1523 szeptembere között. Mint fentebb részletesen bemutattam, az elemzett számadások a másik két kincstartói időszakából (1524 karácsonya és 1525. július közepe, majd 1526 májusától augusztus közepéig) maradtak fenn.⁵⁵ Úgy vélem, joggal feltételezhetjük, hogy Thurzó első hivatali időszakában is készült hasonló, ami ugyan nem maradt fenn, de szerkezete megegyezhetett az 1525. és 1526. éviével.

7. táblázat Thurzó Elek 1523. évi költségvetésében és az 1525. évi kincstartói számadásában szereplő udvari kiadások

Udvartartás költségei	Thurzó tervezete (1523)	1525. évi számadás alapján (egy évre számítva)
Udvari tisztségviselők fizetése	23 268	26 646
Udvarnokok fizetése	56 624	15 698
Királyi konyha ellátása – kivéve a követek és vendégek tiszteletére adott lakomákat – napi 25 Ft / 1525: általában napi 22 Ft	9125	12 078
Fűszerek heti 60 Ft / 1525: általában heti 50 Ft	3120	
Bor vétele a király számára	832	
Bor vétele a királyi udvar alkalmazottai számára	6000	

⁵⁵ Lásd a 36. és 39. jegyzet.

Udvartartás költségei	Thurzó terveze- te (1523)	1525. évi számadás alapján (egy évre számítva)
Zab vétele	2600	3968
Mécsesek és gyertyák vétele a királyi palotába és a kápolnába	326	1036
Különböző követek ellátására, megajándékozására a külföldi uralkodók számára küldött ajándékok	25 000	11 849
Szakácsok, lovászok, kocsisok, trombitások, síposok stb. szolgák bére	4436	lásd az udvarnokoknál
<i>Udvari kiadások összesen</i>	<i>131 331</i>	<i>71 275</i>

Végezetül a Jagellók jövedelmei kapcsán legutóbb napvilágot látott becslésre kell kitérnünk. Tanulmányában C. Tóth Norbert az 1522. évi hadiadó beszerzésén keresztül mutatta be a rendi kincstartók és adószedők hatékony működését.⁵⁶ Az általa feltárt adatok meggyőzően bizonyítják, hogy az adószedés Mohács árnyékában meglepően jól működött, a hadiadó-bevételek katonai célra történő kiadásait is igazolta. Az általa feltárt adatok és becslések alapján – amelyben támaszkodott a Thurzó Elek-féle költségvetés-tervezetben megadott adatokra is – arra jutott, hogy az uralkodói rendes jövedelmekhez még további 53 ezer Ft-nyi, a hadiadóból a királyt ekkor illető összeget⁵⁷ kellene hozzászámítani. Így az uralkodói jövedelmek összege 281 ezer Ft-ra emelhető – ami egyúttal azt is jelenti, hogy a Thurzó által jelzett kiadások is finanszírozhatóak lehettek volna, sőt, a költségvetés még többlettel is zárhatott volna. C. Tóth a király rendkívüli jövedelmét, azaz a király részére beszedett hadiadó összegét 160 ezer Ft-ra tette, így a királyság összjövedelmét az 1522. évi „költségvetésében” 441 ezer Ft-ra becsülte. A magam részéről el tudom fogadni a számításait, azonban hozzá kell tennem: 1522-ben már inflációs pénzek voltak forgalomban, azaz könnyen elképzelhető, hogy az országos kincstartói számadásokban ekkor feltüntetett pénzek arany Ft-ban a névérték felét érték. Feltéve, hogy a Thurzó-féle becslésben a pénzverő kamarák bevételeit is valószínűleg inflációs pénzben adták meg, és a C. Tóth által kimutatott, összességében 200 ezer Ft-ra rúgó hadiadó-bevételt is a névérték felén vesszük számításba, akkor dukátban 253 ezer Ft-nyi jövedelmet kapunk,⁵⁸ ami már nem áll messze a velencei követjelentésekből ismert adatoktól.⁵⁹ Ugyanő

⁵⁶ C. Tóth N.: A Magyar Királyság i. m. 117–127.

⁵⁷ Az 1 Ft-os hadiadóból törvény alapján 25 dénár az uralkodót illette. C. Tóth N.: A Magyar Királyság i. m. 87. CJH 788–791.

⁵⁸ A Thurzó-féle jövedelembecslésnek az adatait a bánya- és pénzverőkamarák kivételével elfogadtam névértéken, mert ezek korábbi adatokra is visszavezethetőek, az utóbbiakat viszont, inflációs időszakból származó adatok lévén, fele értéken vettem figyelembe, ugyanígy a C. Tóth Norbert által feltüntetett 53 ezer Ft királyi hadiadó-jövedelmet és a 160 ezer Ft-ra becsült, a rendi kincstartók által behajtott hadiadó összegét is fele névértéken számítottam be. (Lásd a 8. táblázatban.)

⁵⁹ Már Gyöngyössy Márton felvetette, hogy 1522-ben a hadiadót is nova monetában szedték be, így dukátban a névérték felével kellene számolni. Gyöngyössy M.: II. Lajos i. m. 625–627.; Uő: Mátyás nagy pénzreformja i. m. 167. Ezt igazolhatja az alábbi rendelkezés is: II. Lajos 1522.

egy másik közleményben nem zárta ki az ennél magasabb, akár 478-528 ezer Ft-os bevételt sem, legalábbis az 1522. évre vonatkozóan.⁶⁰ C. Tóth nem indokolja részletesen a nagyobb jövedelmet, de a nova moneta bevezetését követő egyszéri, 160 ezer Ft-ra becsült haszon beszámításával módosíthatta felfelé a becslést. Ebből a haszonból a Thurzó Elek-féle költségvetési tervzetben már 87 ezer Ft-ot tüntettek fel a budai pénzverés jövedelménél,⁶¹ a különbözettel növelt összegről lehet tehát szó, más jövedelmekkel, például az erdélyi sóét beszámítva módosulhatott felfelé az összeg. Hasonló módszertannal számolva ez a megnövelt bevételi főösszeg (478-528 ezer Ft) ebben az egy évben, a pénzrontás hasznával együtt 302-327 ezer dukátnak felelne meg.

A Jagellók alatti uralkodói bevételeket Kubinyi András a fenti 1523. évi költségvetések korrigálásával 250-260 ezer (arany) Ft-ra tette, és ez az összeg adataink alapján a rendes és rendkívüli jövedelmeket figyelembe véve reális.⁶² Ha ehhez még hozzászámítjuk az alább még tárgyalandó hiteleket és a külföldi segélypénzeket, akkor 300 ezer arany lehetett az uralkodói jövedelmek felső határa.

Van viszont egy sajátos szempont, amivel nem nagyon foglalkozott eddig a kutatás. Közgazdasági értelemben a magyar állam jövedelmei a költségvetések, kincstartói számadások, adójegyzékek és követjelentések alapján feltételezett-nél valamelyest magasabbnak is számíthatók, amennyiben a helyben kiutalt és felhasznált állami jövedelmeket (például a végvárok fenntartására rendelt megyékből származó állami jövedelmek, harmincadok bevételei vagy a hiteltörlesztésre fordított átengedett regálék, vámok stb.) is figyelembe tudnánk venni.

---

január 18-án szigorúan meghagyta az Ausztria és a Német–római Birodalom felé élénk kereskedelmi kapcsolatokat ápoló Pozsony városának, hogy az új pénzt ugyanúgy el kell fogadni vásárlásoknál az országgyűlés határozata alapján – jószágvesztés terhe mellett –, mint a régit. Az 1523. évi országgyűlés is megerősítette, hogy mindenki köteles elfogadni az új pénzt a régi névértékén. *Huszár Lajos*: A budai pénzverés II. Lajos korában. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 9. Szerk. Némethy Károly – Budó Jusztin. Bp. 1941. 179. Nehezen tudom elképzelni – egyetértve Gyöngyössyvel –, hogy az adófizetők a féltve őrzött régi, jó értékű dénárokkal fizettek volna hadiadót a felét erő nova moneták helyett, különösen akkor, amikor szigorú büntetés mellett ez volt a hivatalos fizetőeszköz, és mint fentebb láttuk, a kincstartói apparátus az utolsó pillanatig ragaszkodott a hivatalos kurzuson történő számításhoz. A kurzus ekkoriban, azaz 1522–1523-ban ténylegesen 1:2 lehetett. Horváth Tibor Antal 1522. évi kurzusra vonatkozó 1:2,5-ös adata téves, azt az 1525. évi kincstartói számadásból vette. *Horváth T. A.*: A magyar Ft értékváltozása i. m. 34. A rossz minőségű pénzek mindennapi életben történő használatát igazolja egy éremlelet is, amely Mohács környékéről került elő és 61 db 1521 és 1525 között vert nova moneta dénárból áll össze. *Nagy Balázs – Gyöngyössy Márton – Gábor Olivér*: Késő középkori kincslelet Mohács-Sárhátról. *Archaeologiai Értesítő* 144. (2019) 169–176.

⁶⁰ *Neumann T. – C. Tóth N. – Pálosfalvi T.*: Két évszázad i. m. 58.

⁶¹ Helytartói oklt. 256.

⁶² *Kubinyi A.*: Magyarország hatalmasai i. m. 123–124.

8. táblázat A Magyar Királyság uralkodói jövedelmei Mohács előtt (becslés)⁶³

Bevételek	(arany) Ft	Összesen (arany Ft)
Rendes és rendkívüli jövedelmek		
Harmincadok	26 800	253 901
Városok adója	6312	
Erdélyi szászok	22 700	
Erdélyi ötvened	4000	
Zsidók adója	1600	
Nagyszebeni cementáló	5000	
Körmöcbányai kamara	37 148,5	
Budai kamara	43 674	
Az egyforintos hadiadó 25 dénáros része	26 666,5	
Királyi rendkívüli jövedelem (országos kincstartók által adminisztrált egy forintos adó 3/4 része)	80 000	
Külföldi segélyek és hitelek		
Külföldi segélyek	20 000	45 000
Hitelek	25 000	
Helyi deputált jövedelmek (a rendes és rendkívüli jövedelmek 20%-ának megfelelő összeg)	50 780	50 780
<i>Összesen</i>		<i>349 681</i>

Ennek nagyságrendjéről azonban nincs tudomásunk. Ugyanakkor érdemes egy pár évtizeddel későbbi, igaz, lényegesen megváltozott körülmények közötti párhuzamot felvetni. A Habsburg Monarchia keretén belüli magyarországi állami jövedelmek kapcsán is felmerült ez a kérdés, amelyet jól szemléltet a kamarai uradalmak jövedelmeinek nagyságrendje. A végvárok köré szervezett „állami”, azaz kamarai uradalmakból látták el ugyanis a 16. század második felében az ekkor már 20 ezer főre is rúgó végvári katonaság jelentős részét – legalább a felét – élelemmel, és annak értékét beszámították a zsoldösszegbe, így lényegében zsoldfizetésre használták a helyi jövedelmeket. A kamarai uradalmakhoz, csakúgy, mint Mohács előtt a déli nagyobb fővárokhoz, számos helyi állami bevételt is rendeltek (deputáltak), így harmincadokat, hadiadókat és államilag bérelt tizedek jövedelmeit. A kamarai uradalmakban „megtermelt” jövedelmek ugyanakkor csak akkor kerültek be a kamarai központi számadáskönyvekbe, ha a helyi igények

⁶³ A rendes és rendkívüli jövedelmek adatai a Thurzó-féle költségvetésen és C. Tóth adatain alapulnak (C. Tóth N.: A Magyar Királyság i. m. 124.), azzal a megjegyzéssel, hogy a körmöci és a budai pénzverőkamarák jövedelmeit (itt Thurzó 1522. évi adatát használva) és az 1522. évi adóból származó jövedelmeket a pénzrontás miatt a névérték felén vettem figyelembe. A további adatok más évekből is igazolhatóan reálisnak tűnnek. A segélyek és a hitelek kapcsán részletesen lásd alább, az ott tárgyalt adatok figyelembevételével saját becslésemet tüntettem fel. A hitelek kapcsán megjegyzem, hogy az 1525. évi kincstartói számadás alapján legalább évi 50 ezer Ft-nyi hiteltörlesztést feltételezhetünk, azaz minimum ennyinek be is kellett érkeznie. Azonban már ekkor is inflációs pénzben tüntették fel ezeket az összegeket, így a 25 ezer dukátos adat mint a hitelek legalacsonyabb szintje ennek alapján szerepel a táblázatban.

teljesítése (azaz a végváriak ellátása) után még maradt valami befizethető. Nem lepődhetünk meg tehát, hogy a kutatás a kamarai központi számadások alapján azt feltételezte, hogy az uradalmi bevételek a kamarai, azaz állami jövedelmek 1-2%-át tették ki. Kutatásaim során előkerültek azonban olyan kimutatások az 1570–1580-as évekből, amelyeknél a magyarországi Habsburg-jövedelmek kapcsán figyelembe vették a kamarai uradalmakból a zsold fejében kifizetett élelem értékét, ami alapján kiderült, hogy az ország összjövedelmének 20-28%-át képezték a kamarai birtokokból származó bevételek. Így joggal feltételezhetjük: az uralkodói jövedelmek a Mohács előtt a végvidékhez rendelt és helyben felhasznált állami jövedelmekkel együtt akár 20%-kal magasabbak is lehettek, tehát elérhették akár a 350 ezer arany Ft értéket is.⁶⁴ (8. táblázat)

A magyar uralkodó által felhasználható, legfeljebb 350 ezer dukátos jövedelem a korszakban nem volt kimagasló, de csekélynek sem mondható Csehország, Lengyelország vagy az osztrák főhercegségek jövedelmeivel összevetve, és a Mátyás király által reálisan beszédhető összeggel egyezhetett meg.⁶⁵

A kiadásoknál a katonai költségek voltak a legjelentősebbek, a magyar királynak a török elleni végvárakban és a délvidéken az év nagy részében készenlétben mintegy 8-10 ezer katonát kellett eltartania.⁶⁶ A katonai költségeket Kubinyi a kincstartói tervezeteknél többre, évi 175-180 ezer arany Ft-ra tette.⁶⁷ Ekkora állandó katonai költséggel nem sok európai uralkodónak kellett ebben az időszakban szembenéznie. A katonai kiadások kifizetésén felül az udvari és más „állami” kiadások (követségek küldése, fogadása, országnagyok fizetése stb.) fedezésére 70-85 ezer Ft maradt, ami nem számított csekély összegnek, és láttuk, hogy 1525-ben már tényleg erre a szintre szorították le az udvari kiadásokat. Minden

⁶⁴ A 16. század második feléből ismertetett rendszerre és adatokra lásd *Kenyeres I.*: Uradalmak és végvárak i. m. 364–376. Arra, hogy Mohács előtt is hasonló módon kellene figyelembe venni a jövedelmeket, Neumann Tibor hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök. Lásd még a 42. jegyzetet.

⁶⁵ Csehország jövedelmeit, mint fentebb említettem (lásd 10. jegyzet) minimum 160 ezer dukátra, míg Lengyelországét 400 ezerre tehetjük. *Kenyeres I.*: A fiskális-katonai állam kezdete i. m. Az osztrák főhercegségek (úgynevezett alsó- és felső-ausztriai tartományok) jövedelme az 1520-as évek elején 430 ezer rajnai Ft lehetett. *Gerhard Rill*: Fürst und Hof in Österreich. Von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht Mohács (1521/22 bis 1526). Bd. 2. Gabriel von Salamanca, Zentralverwaltung und Finanzen. (Forschungen zur Europäischen und Vergleichenden Rechtsgeschichte. Bd. 7/2.) Wien–Köln–Weimar 2003. 276. Ez az összeg dukátban ekkoriban kb. 344 ezer aranyra tehető.

⁶⁶ A király, a temesi ispán, az erdélyi vajda és a horvát-szlavón bán 2600 főnyi bandériumot tartott állandóan, a végváriak létszáma 1513–1514-ben 7817 fő lehetett, tehát összesen 10 417 fő volt állandóan fegyverben. *Kubinyi A.*: Magyarország hatalmasai i. m. 127. C. Tóth 9643 katonát feltételez a végeken ugyanekkor. *C. Tóth N.*: A Magyar Királyság i. m. 119. B. Szabó az 1510-es évekre 7817 főt ad meg a végváriak létszámára. *B. Szabó J.*: A Magyar Királyság i. m. 76.

⁶⁷ *Kubinyi A.*: Magyarország hatalmasai i. m. 124. C. Tóth becslésében 324 ezer Ft-ra tette a katonai kiadások végösszegét. *C. Tóth N.*: A Magyar Királyság i. m. 118–124. Az összeg a felére (162 ezer dukátra) esik vissza, ha a – feltehetően inflációs pénzben megadott értéket – átváltjuk dukátra.

erőfeszítése ellenére az udvar a korábbi adósságok és az egyre növekvő katonai terhek miatt mindig pénzszűkében volt. Kubinyi 50 ezer aranyra taksálta az éves hiány összegét,⁶⁸ ami nagyságrendileg megfelel a Thurzó Elek költségvetése alapján számolt hiánynak (46 622 Ft), ezért a magyar királyi udvar – akárcsak más európai hatalmak – újabb hitelfelvételre és új pénzforrásokra szorult.⁶⁹ Alternatívának a hitelek, a segítyek és a pénzrontás kínálkoztak.

Az uralkodói hitelek

A kutatás eddig nem nagyon foglalkozott azzal a ténnyel, hogy II. Ulászló üres kincstárat és jelentős adósságállományt vett át Mátyástól, amelynek kifizetésére kötelezettséget is vállalt.⁷⁰ Mátyás király esetében tudható, hogy akárcsak 15. századi elődjei – különösen Zsigmond német–római császár, magyar király⁷¹ – rendszeresen vett fel kölcsönöket, főként báróktól, több esetben kifejezetten hadi költségekre. E hitelek biztosítéka legtöbbször egy-egy uradalom zálogba adása volt, de ismert olyan eset is, amikor uralkodói jövedelmet engedtek át.

⁶⁸ A kiadási adatokra lásd *Kubinyi A.*: A Jagelló-kori i. m. 298–299.; *Uő.*: Magyarország hatalmatsai i. m. 124–125.

⁶⁹ Kubinyi is felhívta a figyelmet arra, hogy a hiány fedezésére nemcsak a magyar uralkodó élt hitelfelvétellel és pénzrontással, hanem ez európai gyakorlatnak tekinthető. Igaz, az ő olvasatában ez a „Jagelló-kori államvezetés hibája volt”. Uo. 125. Véleményem szerint azonban permanens fejlődésről volt szó, az államadósság ugyanis ekkortól a finanszírozás megszokott eszközévé vált. Újabban összefoglaló jelleggel lásd *Kenyeres I.*: A fiskális-katonai állam kezdetei i. m. 769–779.

⁷⁰ Vö. II. Ulászló felmentvénye Nagylucei Orbán, ekkor egri püspök, Mátyás kincstartója (1478–1490) részére. Buda, 1490. október 28. Ulászló ebben az oklevelében kifejti, hogy elődje, Mátyás folyamatosan viselt háborúi a török és a keresztény hatalmak ellen kimerítették a kincstárat, a kincstartót pedig hitelek felvételére kényszerítették („exhausto prius in re pecuniaria erario suo, et universis redditibus erogatis”), amely hitelekről a kincstartó adott elismervényt, ezek közül a jogosokat II. Ulászló a maga részéről átvállalja. MNL OL DL 19685. Kiadva: *Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár. XII. Pest 1857. N. 86. 488–490.

⁷¹ Összefoglalóan és számos adattal lásd *Lederer Emma*: A középkori pénzügyletek története Magyarországon, 1000–1458. Bp. 1932. 179–200. Zsigmond például 1435-ben 57 911 Ft-ot vett fel hitelként birtokok és jövedelmek elzálogosításával. Uo. 187–188. Lederer listát is közöl a zálogosításokról. Más adatok szerint legalább 74 birtokot zálogosított el Zsigmond 514 836 Ft értékben. *Deér József*: Zsigmond király honvédelmi politikája. Hadtörténelmi közlemények 37. (1936) 193–198. Zsigmond jövedelmeit 1427 körül 314 ezer aranyra becsüli a kutatás. *Engel Pál*: A magyar királyság jövedelmei Zsigmond korában. In: A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Szerk. Glatz Ferenc. Bp. 1993. 27–31. Ezt követően jelentősen eshettek a magyar királyi bevételek, az 1450-es évekre például 241 ezer Ft-ra. *Gyöngyösy Márton*: Pénzverés és pénzügyigazgatás (1387–1526.). In: Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon. Gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Szerk. Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter. Bp. 2008. 191–192. Lásd még *Incze János*: Luxemburgi Zsigmond városzálogosításai. Segesd és Bártfa esete. In: *Micae Mediaevalis II.* Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Szerk. Péterfi Bence et al. Bp. 2012. 109–120.; *Uő.*: „Our Lord the King Looks for Money in Every Corner.” Sigismund of Luxembourg’s Pledging in Hungary. Doktori (PhD) értekezés. Közép-európai Egyetem. Bp. 2018.

E gyakorlat illusztrálására lássunk egy-egy konkrét esetet. Mátyás király 1464-ben Lamberger Frigyesztől 4500 arany Ft kölcsönt vett fel a török elleni háborúra, 6000 Ft-ot pedig a felvidéki várak és a Szent Korona Habsburg Frigyesztől való kiváltására. Ez utóbbira 80 ezer Ft-ot kellett összeszednie. További zálogösszegek átvállalásával Mátyás ekkor 24 500 arany Ft hitelösszegről adott záloglevelet Lambergernek, a hitel biztosítóka Csáktornya és Sztigó uradalma volt.⁷² Mátyás még ugyanebben az évben ecsedi Bátori Andrástól, Istvántól és Lászlótól további 11 ezer arany Ft-ot vett fel.⁷³ A két készpénzben lefizetett hitel, a Lamberger által adott 10 500 arany Ft és a Bátoriak 11 000 Ft-ja, azaz összesen 21 500 arany Ft az 1460-as évek elején Mátyás rendes jövedelme – amit 230–250 ezer Ft-ra becsülnék⁷⁴ – 8–9%-ának felelt meg. Amennyiben pedig a két ügylet összértékét nézzük (35 500 Ft), akkor azok a királyi bevételek 14–15%-ának megfelelő összeget képviseltek. Mátyás uralkodói jövedelmek lekötésével is vett fel hitelt, például 1469-ben Ernuszt János budai polgártól kapott 6000 arany Ft-ot hitel törlesztésére, ellentételezésül pedig az Ernuszt által bérelt besztercebányai bányák művelése után a királynak járó bányabér (urbura) összegét engedte el a hitel mértékéig.⁷⁵ Azt, hogy Mátyás is gyakran rászorult a készpénzhitelre, az bizonyítja, hogy 1481-ben, zágrábi három hónapos tartózkodása idején, éppen egy török elleni hadjárat után, de már egy stájerországi hadjáratra készülve jelentős készpénzhitelt vett fel, illetve jövőbeni adóbevételekre utalványozott kiadásokat. A fennmaradt jegyzék alapján öten hiteleztek a királynak: Egervári László szlávón bán 216 arany Ft-ot, Dominicus de Florencia, azaz a firenzei származású Domenico Giugni zágrábi harmincados 200 Ft-ot, a jajcai udvarbíró (provisor), Parvus (Kis) Lőrinc 100 Ft-ot, míg Batthyány Boldizsár 300 Ft-ot, Rohfy László pedig 50 Ft-ot hitelezett. Utóbbi két személyt éppen ekkor nevezték ki szlávóniai adószedőknek. A jegyzéken még két utalványozás szerepel: egyrészt Egervári Lászlónak az általa tartandó 500 lovasra 2000 arany, míg Grebeni Hermanffy

⁷² MNL OL DL 15945. A két vár ügyére lásd *Pálosfalvi Tamás*: Vitovec János. Egy zsoldoskarrier a 15. századi Magyarországon. *Századok* 135. (2001) 456. Lamberger 1466–1470 között királyi ajtónállómester lett. Lásd *Kubinyi András*: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején. *Századok* 122. (1988) 211.; Archontológia 108.

⁷³ MNL OL DL 71998. A három Bátori-testvér Mátyás király kipróbált híve volt, ezt jelzik az általuk betöltött udvari főméltóságok: Bátori András (1435–1496) királyi asztalnokmester (1458), királyi lovászmester (1460), koronaőr (1490–1493); Bátori István (1435–1493) királyi kamaramester (1464 előtt, 1470), országbíró (1471–1493), erdélyi vajda (1479–1493), koronaőr (1490–1493); Bátori László (1445–1477) királyi asztalnokmester (1462, 1464–66). *C. Tóth Norbert*: Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban? A Bátori család ecsedi ágának tagjai, 1377–1541. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 44. (2009) 16–17., 19.

⁷⁴ Mátyás 1460-as évek elején befolyó rendes bevételeire lásd *Draskóczy I.*: Egy olasz követjelentés i. m. 183–184.

⁷⁵ MNL OL DL 38867.

László, volt szlavón vicebán korábbi fizetésére 60 arany Ft értékben történt utalványozás. A jegyzék első felében feltüntetett kölcsönök ellentételezéséül is feltehetőleg az 1481 márciusában a zágrábi szlavón közgyűlés idején megszavazott fél forintos hadiadó (subsídium, taxa) szolgálhatott.⁷⁶ Ebben az esetben tehát konkrét hitelezés is történt, amikor a király készpénzben 866 arany Ft-ot kapott a helyi köz- és pénzügyigazgatás vezetőitől, a bántól, a zágrábi harmincadostól, a jelentős helyi állami jövedelmeket kezelő jajcai provizortól és a szlavóniai adószedőktől. Ők nyilván a befolyt adóbevételekből kaphatták vissza a kölcsönt, két esetben pedig az uralkodó még kiegyenlítettlen fizetéseket utalványozott az adó terhére előzetesen. Az ügyletek összértéke jelentős volt, összesen 2926 arany Ft-ot tett ki. De még ennél is jóval nagyobb összegű, ezúttal áruhitelezésről van adatunk Mátyás király kapcsán: egy 1493-ban II. Ulászló király által kibocsátott oklevél szerint 18 firenzei kereskedő szállított Mátyásnak hitelbe árukat 26 095 arany Ft értékben, amelyek árát az uralkodó halála miatt már nem tudta kifizetni. A hitelezők között találjuk az Attavante/Ottavanti, Cavalcanti, Strozzi, Albizzi, Pitti, Rucellai, Giugni, Viviani családok tagjait. Az összeg nem volt csekély, és az ügyletben szereplő firenzeiek összetétele is arra mutat, hogy nagy mértékű áruhitel-rendszer működhetett Firenze és Mátyás király között.⁷⁷

A fenti példák is igazolják, hogy Mátyás ugyanúgy élt birtokok zálogba adásával, királyi jövedelmek lekötésével, rövid távú készpénzhitelekkel és nagyobb összegű áruhitelekkel, mint elődei vagy – mint látni fogjuk – utódai, és a Hunyadi-uralkodó sem tért el az európai uralkodók hitelezési szokásaitól. A példákat lehetne még szaporítani, sőt alaposabb kutatást is megérne a kérdéskör, de az eddig ismertetett esetek is arra intenek, hogy az aranyban dúskáló, gazdag uralkodó képével szemben egy, az európai uralkodótársaihoz hasonló, azaz állandó fiskális

⁷⁶ Mátyás saját kezével aláírt hitelezőlistáját lásd MNL OL DL 103863. A jegyzékben szereplők teljes körű beazonosítására lásd [*Arany Krisztina*]: Meghalt Mátyás király, s elkölt az igazság. – King Matthias has died, the justice has gone. In: Nyomott hagytak. Évszázadok, személyiségek, aláírások. Their Traces. Centuries, Personalities, Signatures. Szerk. Németh László Sándor. Bp. 2017. 34. Facsimile kiadása uo. Átírása és rövid ismertetése: *Pálosfalvi Tamás*: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe II. Századok 142. (2008) 302. Egervári László 1476–1482 és 1489–1493 között tárnokmester, 1493–1495 között szlavón bán. Archontológia 95., 96. 106. Hermanffy Lászlóra lásd *Pálosfalvi T.*: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe I. Századok 141. (2007) 843–877. és II. 142. (2008) 267–313. Mátyás 1481. évi zágrábi tartózkodására lásd *Tringli István*: Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés. In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 1998. 291–319. Az adómegajánlásra és az adószedők személyére lásd uo. 306–307.

⁷⁷ MNL OL DL 37684. *Kubinyi András*: Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban. In: *Új: Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. Bp. 2009. 338. A firenzei kereskedők beazonosítására lásd *Arany Krisztina*: Buda mint uralkodói székhely és távolsági kereskedelmi központ a 15. században, a firenzei és dél-német üzletemberek tevékenységének tükrében. Urbs. Magyar Városetörténeti Évkönyv 7. (2012) 160.

problémákkal küzdő, folyamatosan készpénzre szoruló, jövedelmeit hitelfedezetként használó – de fontos hangsúlyozni: hitelképes – királyt lássunk magunk előtt.

II. Ulászló, majd fia, II. Lajos lényegében folytatta elődei hitelpolitikáját, uradalmak és királyi bevételek kerültek rendszeresen elzálogosításra a királynak nyújtott kölcsönök fedezetéül. A hitelezésben a főpapok és a bárók jártak élen, például Bakócz Tamás esztergomi érsek (1497–1521), fő- és titkos kancellár (1490–1521) 1494 és 1506 között legalább 28 ezer Ft hitelt nyújtott a királynak. A kölcsönei között a hadi költségek finanszírozására is találunk példát: 1504-ben Esztergom királyi város zálogösszegét növelte meg II. Ulászló király a Bakócz által a boszniai végvárokról, elsősorban Jajcára adott 2000 Ft kölcsöne fejében 6000 Ft-ra.⁷⁸ Az uralkodó legfontosabb hitelezője ugyanakkor a Szapolyai család volt. Az ügyletek nagyságrendjét jelzi, hogy a Szapolyaiak kezére került birtokok zálogösszege 124 ezer aranyra rúgott, és az is sokat mond, hogy Szapolyai István nádor (1492–1499) 1499. évi végrendeletében az 1490 óta zálogban nála levő harmincadok után 10 ezer Ft-ot a király és 10 ezer Ft-ot a rendek adósságaiból elengedett.⁷⁹ Ismert olyan eset is, amikor nem birtokokat és jövedelmeket, hanem királyi kincseket volt kénytelen zálogba vetni a magyar király.⁸⁰ Nem lepődhetünk meg tehát azon, hogy II. Ulászló halálakor 400 ezer dukátra tették adósságainak összegét.⁸¹

A hitelek ügyében nem maradt el utódja, II. Lajos sem, az általa felvett kölcsönöket a fennmaradt záloglevelek, kötelezvények és adósságlevelek alapján legalább 637 ezer Ft-ra tehetjük, de ez az összeg valójában ennél sokkal több is lehetett. A hitelek nyújtásában elsősorban a magyar elit tagjai voltak érdekeltek, főrendek, végvári parancsnokok, utóbbiak mind a vagyonos főurak közül kerültek ki, akik képesek voltak a katonaság zsoldját, élelemellátását meghitelezni. Csak néhány példa: az ecsedi Báthory István felé fennálló tartozás 1518-ban a temesi ispánságért neki járó, valamint az általa hitelezett összeggel együtt több mint 28 ezer Ft-ra rúgott, Török Bálint 70 ezer Ft-ot követelt a nándorfehérvári báni

⁷⁸ C. Tóth Norbert: Bakóc Tamás kölcsönei a királynak. In: Hadi és más nevezetes történetek. Tanulmányok Veszprémi László tiszteletére. Szerk. Kincses Katalin Mária. Bp. 2018. 81–91.

⁷⁹ Kenyeres István: A Szapolyai-család birtokai 1526 előtt. In: Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak. Szerk. Fodor Pál – Varga Szabolcs. Bp. 2020. 81–82.; Neumann Tibor: Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig. In: Egy elfeledett magyar királyi dinasztia i. m. 28–29.; Uő: A kassai hadjárat. II. Ulászló zsoldosserege és a lengyelek elleni harc (1490–1491). In: Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század). Szerk. Pószán László – Veszprémi László. Bp. 2016. 374–375.

⁸⁰ II. Ulászló 1506-ban írta Sopron város tanácsának, hogy a Miksa császár elleni hadjárat miatt ezüst tárgyait is kénytelen volt zálogba adni. Házi J.: Sopron i. m. (No. 216.) 229. A záloghitel egyébként a korszak megszokott rövid távú hitele volt, kamatai mindig alacsonyabbak voltak, mint a rövid távú hiteleké. Sidney Homer – Richard Sylla: History of Interest Rates. 4 kiadás. New Jersey 2005. 115., 119.

⁸¹ Fögel József: II. Ulászló udvartartása (1490–1516). Bp. 1913. 28. Az 1516. évi velencei követjelentést lásd Balogh I.: Velencei diplomaták i. m. XVII.

fizetése után az uralkodótól 1521-ben, Brandenburgi György felé a király 1522-ben 100 ezer Ft tartozást halmozott fel, Thurzó Elek kincstartónak pedig szintén 100 ezer Ft követelése volt a királlyal szemben.⁸² A hazai hitelezők sorában, mint az alábbiakban még látni fogjuk, az áruhiteleket nyújtó – elsősorban – budai polgárok is jelentős hányadot képviseltek.

A magyar és cseh trónt birtokló Jagellók hitelezésében érdekelt volt a korszak üzleti „nagyágyúja”, az Apostoli Szentszéket és a Habsburgokat is nagy összegekkel hitelező Fugger-cég is.⁸³ A Fuggereknek nagy segítségére voltak magyarországi partnereik, a Thurzók, akikkel együtt vitték a magyar rézületet, s akik szép lassan beépültek a magyar nemesi elitbe is.⁸⁴ 1498-ban Thurzó János elnyerte az ország legjelentősebb aranybányáit és pénzverését felügyelő körmöcbányai kamaragrófi tisztségét, amiért évi 14 ezer arany Ft-ot kellett fizetnie a királyi kincstárba.⁸⁵ A Thurzók a Fuggerekkel együtt ettől kezdve egyfajta vállalkozásként üzemeltették a körmöcbányai kamarát és az ahhoz tartozó besztecerbányai részvállalatot, amihez a tőkét minden esetben az augsburgi fél biztosította. A Thurzó János által 1502-ben Ulászló királynak Mátyás király özvegye, Beatrix királyné felé fennálló tartozására kifizetett 200 ezer arany Ft mögött is a Fuggereket sejtí a kutatás.⁸⁶ 1503-ban Fuggerek hitelezték II. Ulászlónak a neje, Anna királyné számára vett ékszer árát, 6000 dukátot.⁸⁷ 1503-ban Anna királyné a királynéi birtokként már öt illető körmöcbányai kamarát és a zólyomi várbirtokot a Fugger–Thurzó cégnek adta zálogba tartozásai fejében, ennek évi zálogösszege 10 ezer magyar arany Ft-ot tett ki, amihez további, egyszeri 6000 arany Ft elszámolási költség társult.⁸⁸ Ulászló király 1505-ben egy gyöngyökkel és drágakövekkel ékesített kalapot vett a nejeinek 3500 dukátért, aminek az árát szintén a Fuggerek hitelezték.⁸⁹ 1505-ig II. Ulászlónak a Fuggerek felé fennálló tartozása 25 ezer magyar

⁸² *Fögel J.*: II. Lajos i. m. 15–18. 38 oklevelet gyűjtött össze II. Lajos adósságai kapcsán, az ezekben felüntetett adósságok összértékét vettem figyelembe. Ez a lista még bőven kiegészíthető. Lásd *Simon Zs.*: A baricsi és kölpényi i. m. 866–868. A kincstartók sokszor a maguk nevében vettek fel hiteleket („ad propria et privata negotia ipsorum levasse se obligare soliti sunt”) az uralkodó szükségleteire („ad negotia et necessitates regis”), majd hitelezőként léptek fel az uralkodóval szemben. *Kubinyi András*: A királyi kincstartók oklevéladó működése Mátyástól Mohácsig. Levéltári Közlemények 28. (1958) 37.

⁸³ *Richard Ehrenberg*: Das Zeitalter der Fugger. Geldkapital und Creditverkehr im 16. Jahrhundert. Bd. 1. Die Geldmächte des 16. Jahrhunderts. Jena 1892. 90–93., 107., 126–131.; *Götz Freiherr von Pölnitz*: Jakob Fugger. Kaiser, Kirche und Kapital in der oberdeutschen Renaissance. Bd. I–II. Tübingen 1949. passim.; *Mark Häberlein*: Aufbruch ins Golbale Zeitalter. Die Handelswelt der Fugger und Welsler. Darmstadt 2016. 25–27., 132–151. Újabban lásd *Kenyeres I.*: A fiskális-katonai állam kezdetei i. m. 772–775.

⁸⁴ Lásd a 37. jegyzet.

⁸⁵ *Pölnitz, G. F.*: Jacob Fugger i. m. II. 56.

⁸⁶ *Wenzel Gusztáv*: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Bp. 1882. 19.

⁸⁷ Uo. 22.

⁸⁸ *Pölnitz, G. F.*: Jacob Fugger i. m. II. 139.

⁸⁹ *Wenzel G.*: A Fuggerek i. m. 22.

arany Ft-ot tett ki, s az összeg gyorsan növekedett: 1505-ben 28 607 arany Ft-ra, az előbb említett kalap árával együtt további 3500 Ft-tal, majd még újabb 4000 Ft arannyal.⁹⁰ Az egyre befolyásosabb Fugger–Thurzó cég azonban a magyar rendek és a rivális üzleti körök szemében hamar szálka lett, így 1525-ben elérték a Fugger-cég vagyonának elkobzását, budai faktorának letartóztatását és a körmöcbányai kamara és a besztecebányai rézüzlet visszaadását. A Fuggerek vesztesége saját bevallásuk szerint – régi, „jó” pénzben számítva – 267 ezer Ft volt, ebből 23 900 Ft volt a királynál „bennragadt” hitel összege.⁹¹ Jacob Fugger nemzetközi kapcsolatait is latba vetve azonban elérte, hogy II. Lajos király – miután a rivális hazai üzleti kör nem sokra jutott a körmöcbányai kamara és a besztecebányai rézüzlet kezelésével – „visszaudvarolja” a Fuggereket Magyarországra. Az 1525. december 30-án elhunyt Jacob Fugger helyett már utódával, Anton Fuggerral került sor 1526. július 19-én a körmöcbányai kamara- és bányabérleti szerződés megújítására; a szerződés szerint már évi 25 ezer Ft-ra emelkedett a bérleti díj és 50 ezer Ft azonnali kölcsönt is nyújtani kellett az ifjú királynak. Ez utóbbi, jelentős összeget kifejezetten hadi célokra adta a Fugger-cég, és ez az összeg minden bizonnyal kulcsfontosságú lehetett a török elleni védelem költségeit nehezen előteremtő magyar udvarnak.⁹² 1528-ban I. Ferdinánd király átvállalta a Jagellók Fuggerek felé fennálló tartozását, ami az 1525. évi lefoglalások által okozott kárt is magába foglalta. Így az összeg 206 ezer Ft-ra rúgott.⁹³

Az 1525. évi kincstartói számadás alapján más típusú, de szintén jelentős hitelügyletekről nyerhetünk tanúbizonyságot. Érdemes az ezévben hitelezők összetételét és ügyleteit is szemügyre venni: a budai kereskedők és iparosok a hitelek 95%-át nyújtották (23 272 Ft), de megjelentek az udvar tagjai is, igaz, mindössze 5%-nyi részesedéssel (1330 Ft). Az 1525. évi számadásban feltűnt hitelezők között tehát egyértelműen a budai polgárok voltak a legjelentősebbek, akiknek ismert a „nemzetiségi” megoszlásuk is: közel kétharmaduk német volt (13 517 Ft hitelösszeggel, 58,1%), őket követték a magyarok az előbbi összeg felével (5668 Ft, 24,4%), míg a Budán működő itáliai kereskedők a negyedével (3410 Ft, 14,7%), a budai zsidók pedig alig vettek részt az udvar hitelezésében

⁹⁰ *Pölnitz, G. F.*: Jacob Fugger II. 139–140. Anna királynénak 1505. február 10-én kelt inscripció oklevele a hitelügyletekről kiadva: *Wenzel G.*: A Fuggerek i. m. 100–102.

⁹¹ A kártételek összegzését lásd *Wenzel G.*: A Fuggerek i. m. 31. 1. jegyz. Vö. *Pölnitz, G. F.*: Jacob Fugger i. m. I. 602–639.; *Götz Freiherr von Pölnitz*: Anton Fugger. (Schwäbische Forschungsgemeinschaft bei der Kommission für Bayerische Landesgeschichte. Reihe 4. Bd. 6. Studien zur Fuggergeschichte 13.) Bd. 1. 1453–1535. Tübingen 1958. 67–72., 399–403.

⁹² *Wenzel G.*: A Fuggerek i. m. 32., 47. Az 50 ezer Ft-ról kötött megállapodást V. Károly is átirta 1544-ben. Kiadva: *Wenzel G.*: A Fuggerek i. m. 156–157. Eszerint II. Lajos az összeget kifejezetten a végvárok szükségleteire kölcsönözte: „arduis nostris et confinium nostrorum necessitatibus coacti levavimus mutuo”. Uo. 156.

⁹³ *Wenzel G.*: A Fuggerek i. m. 33. 160–166.

(470 Ft, 2%).⁹⁴ Buda késő középkori történetét ismerve nem meglepő a délnémet kereskedő-bankár réteggel szoros családi és kereskedelmi kapcsolatban álló budai német kereskedők kiemelkedő szerepe; a helyi magyar elit és a fővárosban mindig meghatározó módon jelenlévő itáliai, főként velencei és firenzei kereskedőknek a számadásban szereplő ügyletei pedig gazdasági súlyukat tükrözhetette vissza.⁹⁵ Szempontunkból fontos kérdés, hogy milyen típusú és célú hitelekről lehetett szó? A számadáskönyv a kereskedők által nyújtott hitel esetében mindig ugyanazt a formulát közli, miszerint a visszafizetés az adott kereskedő által hitelbe szállított dolgok (árúk) ellentételezése volt, és a bejegyzések szinte minden esetben utalnak egy kereskedők jegyzékére, számadására.⁹⁶ Már Kubinyi felvetette, hogy az áruhitel posztószállítást takarhatnak, mégpedig kifejezetten a katonaságnak zsold fejében adandó szövetekről lehetett szó. A jajcai bánoknak 1505 és 1507 között 3300 Ft értékben adtak posztót a katonaság fizetésére, az 1510-es években az országos kincstartók egyik költségvetése 5830 Ft értékben irányoz elő posztót a katonaság fizetésére, 1515-ben budai olasz (velencei) kereskedők szállítottak posztót a horvát bánnak fizetése gyanánt. A kincstár éppen ezért állandó posztóraktárt is fenntartott Budán.⁹⁷ Az 1525. és 1526. évi kincstartó számadás is több helyen utal posztóban történő katonai fizetésre.⁹⁸ Ez igencsak előnyös volt a kincstárnak, ugyanis a vétel és a katonáknak történő zsoldbeszámítás, azaz eladás közötti különbségen jelentős haszon keletkezett – s ennek lefölözése még a 16. század második felében is bevett gyakorlat volt.⁹⁹ A két számadáskönyv alapján a királynak vagy az udvar alkalmazottainak vásárolt szövetekért közvetlenül fizettek a kereskedőknek, tehát e szükségleteket nem áruhitelkkel elégítették ki. Ez a tény, valamint az áruszállítások jelentős értéke is arra utal, hogy a meg nem nevezett áruhitelk mögött a katonaság részére történt posztószállítás húzódtott meg.

⁹⁴ A forrásokat lásd a 36. és 39. jegyzetben.

⁹⁵ Az 1525. évi számadás kereskedőkre vonatkozó adatait Kubinyi dolgozta fel először. Az ő összesítése szerint 24 133 Ft hitelösszeget nyújtottak a budai kereskedők. *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 355–357.

⁹⁶ „pro rebus ab eodem ad facta Regie Maiestatis in credenciam levatis, prout in registro mercatorum continetur”. *Fraknói V.*: II. Lajos király számadási i. m. 113., 124., 179., 181., 191., 213., 235.

⁹⁷ *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 342. 47. jegyz., 351–352.

⁹⁸ Például 1525-ben a temesvári ispán, a péterváradai katonaság, 1526-ban Báthori nádor fizetése egy részét posztóban kapta meg, a jajcai katonaság zsoldjának egy részét is posztóban adták ki. Az 1525. és 1526. évi kincstári számadáskönyv adatbázisát lásd a 36. és 39. jegyzetben.

⁹⁹ Posztóval ügyletelt a bécsi udvari pénztár az 1540-es években a magyarországi végváriak fizetésénél, a posztóügyletekből 1543-ban az udvarnak 726 rajnai Ft nyeresége származott. Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv (a továbbiakban: FHKA). Hofzählambbücher Bd. 1. Ugyanígy járt el a Magyar Kamara az 1550-es években, amikor az 1555 és 1562 közötti időszakban 1888 Ft hasznot realizált ezeken az ügyleteken, ami egyébként éves szinten mindössze 236 Ft-ot hozott, ami a bevételek 0,2%-a volt. *Ember Gy.*: A magyar királyi kamara i. m. 521.

Érdekesség gyanánt említem, hogy II. Lajos nem csupán hitelfelvevő volt, hanem maga is hitelezett az „államkincstárnak”. Ez a különös eset 1522-ben, a rendi kincstartók működése idején történt, amikor a király 407 márkányi aranyékszert adott át 3765 arany Ft értékben a saját magánvagyonából a kincstartóknak pénzverésre vagy eladásra az általuk beszedendő hadiadó megelőlegző hitelezésére. A kincstartók kötelezettséget vállaltak, hogy miután az adóból kifizették Báthori István nádor és Szapolyai János vajda 3000 katonáját, valamint azt az 5000 Ft-ot, amit hitelbe vettek fel a katonaság fizetésére, nyomban visszafizetik a fenti összeget vagy kiváltják az ékszereket a zálogból.¹⁰⁰ Erre azért volt szükség, mert a rendi kincstartók – mint említettük – maguk szedték be a hadiadót, és maguk is fordították katonai kiadásokra, viszont az azonnali kiadásokat meg kellett tudni hitelezni, tehát nekik is szükségük volt átmeneti hitelek felvételére. Ez az adat illeszkedik a királyi magánkincstár és az állami közkincstár szétválásának folyamatához, amely éppen II. Lajos uralkodása alatt vette kezdetét; igaz, esetünkben a király személyes kincseiről, vagyontárgyairól volt szó, nem pedig a királyi magánbirtokok elkülönült kezeléséről.¹⁰¹

Hangsúlyoznunk kell, hogy a fentebb felsorolt hitelek és hitelezési gyakorlatok ekkoriban már Európa-szerte az államháztartás működésének szerves forrásai voltak, mint másutt utaltam rá, ez a korszak a dinasztikus monarchiák („államok”) eladósodásának kezdete.¹⁰² A hitelek növekvő szerepe tehát nem a fejletlen vagy elégtelen pénzügypolitika szimptomája, hanem éppen ellenkezőleg, az európai pénzgazdálkodási trendekbe illeszthető olyan folyamat, amely a pénzügyi erőforrások jobb kihasználását szolgálta, és amelynek során a potenciális pénzügyi szereplőket (főnemesek, prelátusok, államigazgatási vezetők, katonai főtisztok, kereskedő-polgárok, nemzetközi bankházak stb.) érdekeltté tették az állam költségeinek finanszírozásában.

A külföldi segélypénzek

A hitelek mellett a magyar királyok támaszkodhattak a török elleni küzdelemben érdekelt európai hatalmak, különösen Velence és a Szentszék, de esetenként Anglia vagy Franciaország anyagi támogatására is. Ezeknek a támogatásoknak a pontos nagyságrendje nem ismert. Már Mátyás is számíthatott a pápa és Velence

¹⁰⁰ MNL OL DL 47444. Kiadva: Szabó D.: A magyar országgyűlések i. m. (No. 41.) 177–178. (hibásan 3760 Ft-ot írt), kiadva újabban: Helytartói oklt. (No. 11.) 33. Az ügyletet említi más kontextusban C. Tóth N.: A Magyar Királyság i. m. 118.

¹⁰¹ A királyi és országos/kincstári jövedelmek szétválására lásd Kubinyi András: A budai vár udvarbírói hivatala, 1458–1541. Kísérlet az országos és a királyi magánjövedelmek szétválasztására. Levéltári Közlemények 35. (1964) 1. sz. 67–98.; Kenyeres I.: A királyi és királynéi „magánbirtokok” i. m. 1104–1114.

¹⁰² Kenyeres I.: A fiskális-katonai állam kezdetei i. m. 769–779.

segélypénzeire,¹⁰³ II. Ulászló idején pedig az utóbbiak többé-kevésbé állandósultak is. 1500-tól Velence összesen 100 ezer dukátot biztosított II. Ulászlónak a török elleni küzdelemre, ezt három részletben fizették ki: 1501-ben 33 ezer, 1502-ben 32 ezer, míg 1503-ban 33 ezer dukátot. Még 1503-ban Velence újból nyújtott összesen 20 ezer dukátot II. Ulászlónak a török elleni háborúra, azaz összesen 120 ezer aranyat utaltak át Budára 1501 és 1503 között. 1504-től évi 30 ezer aranyat ígért Velence, és ezt többé-kevésbé ki is fizették 1518-ig. A Serenissima egyik hivatalnok által készített kimutatás szerint 1503 és 1517 között segély címen 198 ezer dukátot fizettek ki Magyarországnak, de többször is posztóban és ékszerben, időnként pedig hadieszközökben (például lőporban) és a katonaságnak szállított élelmiszerben.¹⁰⁴ 1503-ban volt példa (összességében nem tudható) francia és angol támogatásra is, ugyanakkor rendszeressé váltak a pápai segélyek.¹⁰⁵ Az 1500-as évek elején összesen 355 306 dukátra tették a magyar királynak a török elleni támadó háborúra juttatott segélyek összegét, ebből 106 ezer arany származott a pápától, míg Velencétől 188 ezer arany folyt be.¹⁰⁶ 1503-ban Velence évi 30 ezer dukátot ígért három részletben a magyarországi végvárok fenntartására békeidőben, háborúban pedig 100 ezret. A Serenissima 1505-ben már csak 15 ezer dukátot, 1506-ban pedig 10 ezret fizetett ki a magyar végvároknak, majd II. Ulászló 1516. évi halála után már felmondottnak tekintették az erről kötött szerződést, végül 1521-ben egy 20 ezer dukátos kifizetéssel zárták le a velencei támogatás ügyét. A támogatás összegéből levonták a velencei kereskedők rovására a végváriak által okozott károk összegét. A pápai támogatások azonban nem álltak le, 1526 májusában még befutott Budára egy 50 ezer dukátos pápai segély.¹⁰⁷ Amit mindebből következtetésként levonhatunk, az, hogy a rendszeres külföldi segélyek, amelyeket leginkább Velence biztosított, éppen a mohácsi csatát megelőző időszakban apadtak el, még mélyebb lyukat ütve a katonai büdzsén. A nemzetközi segélyek rendszerével a Jagellók utódai, a Habsburgok is bőven éltek, az oszmánok elleni küzdelemben közvetlen vagy közvetett politikai érdekekkel bíró udvarok például a tizenöt éves háború időszakában (1591/1593–1606) végig jelentős összegekkel támogatták a török elleni küzdelmet.¹⁰⁸

¹⁰³ *Jászay Magda*: Velence és Magyarország. Egy szomszédság küzdelmes története. Bp. 1990. 148–169.

¹⁰⁴ *Kardos Tibor*: Velencei vonatkozású gazdaságtörténeti adatok a Jagelló-korból (1502–1518). Századok 85. (1951) 428–441.

¹⁰⁵ *E. Kovács Péter*: Egy törökellenes szövetség tervezete 1502-ből. Levéltári Szemle 40. (1990) 1. sz. 57. A dolog szépséghibája az volt, hogy a velenceiek az általuk nyújtott segélyből levonták a pápai, angol és francia udvar által ígért támogatás összegét.

¹⁰⁶ *Borsa Gedeon*: A törökök ellen Magyarországon hirdetett 1500. évi búcsú és az azzal kapcsolatos nyomtatványok. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1960. Bp. 1962. 269.

¹⁰⁷ *Jászay M.*: Velence i. m. 200., 204., 212., 218.

¹⁰⁸ *Kenyeres István*: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság pénzügyei és hadi költségei a 16. század közepétől a 17. század első harmadáig. Történelmi Szemle 55. (2013) 559–562.; *Jan Paul*

A pénzrontás mint fiskális eszköz

A pénzszerezés másik ismert módja a középkori és kora újkori Európában – így Angliában, Aragóniában vagy éppen Franciaországban – a devalváció volt.¹⁰⁹ A magyar uralkodók is ütték ezt a tevékenységet az Árpád-korban, a rendszeres devalvációval jelentős bevételekhez jutott már akkor is az udvar. Lényegében ez volt a kamara haszna adó (*lucrum camerae*), amely a 14. századig a kincstárnak az éves pénzbeváltásból származó jövedelmét jelentette.¹¹⁰ Ez a jövedelem eredetileg a forgalomban lévő pénzek kötelező beváltásakor szedett illetékből adódott, azonban a beváltás során gyakorlattá vált, hogy a pénzverő kamarák a régi, jobb minőségű pénzért névlegesen azonos értékű, de rosszabb minőségű (kisebb nemesérc tartalmú), azaz devalvált pénzt adtak. I. Károly (1308–1342) pénzügyi reformjai során megszüntette a kötelező beváltást, és azonos értékű pénzeket veretett, ugyanakkor a kincstár bevételekiesésének pótlására (a korábbi megnevezéssel) 1336-tól új állami egyenes adót vezetett be.¹¹¹ Ez az adónem a korszakunkban is megmaradt, de az államháztartásra gyakorolt hatása egyre kisebb lett.¹¹² A magyar uralkodók – ellentétben a francia, a kasztíliai vagy az angol királlyal – lemondtak a pénzrontásról, helyére egy új adót léptettek, amely viszont korszakunkra jelentéktelenné vált. Nem véletlen tehát, hogy előkerült a devalváció kérdése.

A nevezetes 1521. évi magyarországi pénzrontás története jól ismert, ezért nem térek ki rá részletesen, hanem itt annak csak néhány aspektusát vizsgálom.¹¹³ Az 1521 és 1526 között tartó devalvációs időszakban fele értékű ezüst denárokat vertek, amelyeket országgyűlési határozat alapján névértéken kellett elfogadni. A szakirodalomban nem hangsúlyozzák, de lényegében – igaz, utólagos – országgyűlési hozzájárulással történt a devalváció, ugyanúgy, mint a 15. századi Franciaországban vagy az Ibériai-félsziget királyságaiban.¹¹⁴ A devalváció csak

Niederkorn: Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II, 1593–1606. (Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 135.) Wien 1993. 400–424., 436–448., 499.

¹⁰⁹ *Arthur J. Robnick – François R. Velde – Warren E. Weber:* The Debasement Puzzle: An Essay on Medieval Monetary History. *The Journal of Economic History* 56. (1996) 789–809. Újabbán lásd még *Kenyeres I.:* A fiskális-katonai állam kezdetei i. m. 779–780.

¹¹⁰ *Thallóczy Lajos:* A kamara haszna (*lucrum camerae*) története kapcsolatban a magyar adó és pénzügy fejlődésével. Bp. 1879. 21–64. Vö. *Engel Pál:* Kamarahaszna-összeírások 1427-ből. (Új történelmi tár 2. / *Fontes minores ad historiam Hungariae spectantes* 2.) Bp. 1989. 3–16.

¹¹¹ Az Anjouk gazdaságpolitikájára és pénzügyigazgatási reformjaira lásd *Hóman Bálint:* A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp. 1921.

¹¹² *Thallóczy L.:* A kamara haszna i. m. 107–143.

¹¹³ *Hermann Zs.:* Államháztartás i. m.; *Gyöngyösy M.:* II. Lajos i. m.

¹¹⁴ „Továbbá a királyi felség azokat a pénzeket, amelyeket legutóbb veretni kezdett, veresse tovább, amiből az ő királyi jövedelmeihez nagy pénzösszeget csatolhat hozzá.” 1522. évi dekrétumok. CJH 792–793. Angliában és Aragóniában is csak a rendek engedélyével lehetett devalvációt végrehajtani. *James Macdonald:* A Free Nation Deep in Debt. *The Financial Roots of Democracy.* New York 2003. 113–115.

az ezüst váltópénzre, a denárra vonatkozott. A magyar aranyforint értéke tehát – szemben a francia vagy az angol devalváció esetével, ahol az aranypénzeket is „rontották” – változatlan maradt, továbbra is erős valutának számított, a velencei dukáttal volt egyenértékű. A mindennapokban azonban az ezüstalapú váltópénzek forogtak, ebben fizették az alattvalók adóikat, a katonák ebben kapták zsoldjukat, a piacokon, vásárokon ez volt a fő fizetőeszköz, de minden más ügyletben is elfogadták. A devalváció előtt névértéken és valójában is 100 dénár tett ki egy aranyforintot. Amennyiben a fele értékű, devalvált ezüstpénzben számolták át a forintban nominált adósságokat, azok értéke rögtön a felére esett vissza. A terv – amely mögött egyaránt joggal sejthető az ibériai származású, az ottani pénzügypolitikát jól ismerő Szerencsés Imre és üzleti köre, valamint a Thurzó–Fugger szövetség¹¹⁵ – lényegi eleme ezért nem csupán az lehetett, hogy a forgalomban lévő, az új pénzhez képest kétszeres ezüsttartalmú régi pénzek kötelező bevonásával egyszeri, jelentős bevételhez jusson a kincstár. A döntés hátterében az állhatott, hogy a devalváció révén a hitelállomány ezüstpénzben (dénárban) nominált (azaz váltópénzre átszámított) összegét a felére szállítsák le, így tehát egy 100 ezer aranyforintban nevesített hitelt a korábbi névértéken, de ténylegesen 50 ezer aranyforint fémértékű dénárban lehetett volna visszafizetni. Az intézkedéssel a katonai kiadásokat is jelentősen csökkenthették volna, így például a katonák zsoldját fele fémértékű váltópénzben fizették volna ki. Szakirodalmunk meglehetősen negatívan nyilatkozik erről a „pénzreformról”, legfeljebb egyszeri hatását emeli ki némi pozitívumként. A tervnek azonban volt realitása az államadósság és a katonai kiadások konszolidálása kapcsán, sikertelensége valójában a piaci reakciókban rejlett: a nemzetközi gazdasági forgalomba mélyen beágyazódott magyar kereskedelemben ugyanis az érdekelt üzletfelek egyszerűen nem voltak hajlandók elfogadni – legalábbis névértéken – a „rézpénzt”, hiszen ezzel a távosági kereskedelemben használatos dukáthoz viszonyítva jelentős károkat szenvedtek volna. A külföldi szereplők is tiltakoztak az új pénz ellen, mivel az akadályozta nemcsak a kereskedelmet, hanem

¹¹⁵ Göngyössy szerint, a régebbi szakirodalom állítását elfogadva, egyértelműen Szerencsés – aki szerinte ekkor alkincstartóként a pénzügyek tényleges irányítója volt – húzódott meg a nova moneta bevezetésének ötlete mögött. *Göngyössy M.*: II. Lajos i. m. 642–643. Szerencsésnek a szakirodalomban elterjedt, 1520–1525 közöttre datált alkincstartóságáról (lásd például *Soós F.*: Magyarország kincstartói i. m. 61–65.) okleveles adattal nem rendelkezünk. Archontológia 134. Göngyössy az okleveles adatok hiánya ellenére, elbeszélő források alapján továbbra is bizonyítottan látja Szerencsés alkincstartóságát. *Göngyössy Márton*: Az archontológiai készítés lehetőségeiről és hatáiról. Esettanulmány Szerencsés Imre alkincstartósága kapcsán. *Történeti Muzeológiai Szemle* 15. (2017) 143–149. Hermann Zsuzsa a nova moneta bevezetése kapcsán Szerencsés személyével szemben hosszasan érvelt a Fugger–Thurzó érdekszövetség, különösen Thurzó Elek kincstartó értelmi szerzősége mellett. *Hermann Zs.*: Államháztartás i. m. 311–313. Mindkét társaságnak voltak információi – ibériai, angliai vagy francia forrásokból – egy devalváció hasznáról, gyakorlatáról, így nem zárható ki, hogy egyetértettek a pénzrontás tervezetében.

például a külföldi zsoldosok felfogadását és Magyarországra küldését is. Éppen ezért a devalváció időzítése különösen rosszul sikerült, és gazdasági haszon helyett komoly veszteségeket okozott, hiszen az új pénzt az ország jelentős részében nem fogadták el, így a végváriak sem, ezért a kincstárnak sokszor nagyon súlyos pénzváltási felárat kellett vállalnia az aranydukátban való fizetés érdekében. Ezekre számos adatunk van az 1525. évi kincstartói számadásban is.

Összegzés és kitekintés: Jagelló kezdetekre épített Habsburg megoldás?

A korszakban Európa más államaihoz hasonlóan a pénzügyek területén a Magyar Királyság is átalakulóban volt. A magyar „állam” pénzügyi rendszere ugyanolyan volt, mint Európában máshol, nem biztosított elég jövedelmet, de a működőképességhez elegendő forrásokat még elő tudta teremteni. Előtérbe került a rendi adószedés és katonai célú adófelhasználás, azaz a rendeket érdekeltté tették az állam legjelentősebb költségeinek előteremtésében, és Magyarországon a hadakozásba is bevonták őket, ezzel is decentralizálva a hadiköltségek finanszírozását.¹¹⁶ Emellett igyekeztek rendbe tenni a királyi jövedelemkezelést, például mérsékelni az udvar kiadásait, valamint keresték az alternatív finanszírozási lehetőségeket is (hitelfelvételek, devalváció). A Jagellók eladósodása tehát – amelynek voltak előzményei – illeszkedett az európai trendekbe:¹¹⁷ már Zsigmond uralkodása alatt megindult a magyar „államadósság” kialakulása, növekedéséhez pedig a legerősebb, legsikeresebb uralkodónak tartott Mátyás is jelentősen hozzájárult. A Jagellók pedig kész helyzetet örököltek, és maguk sem tehettek mást, mint a hitelek felvételének folytatását, amely teljesen elfogadottnak számított Európa-szerte. A magyar „állam”, azaz az uralkodó hitelezői elsősorban a főurak és prelátusok voltak, akik – a régióra jellemzően – hiteleikért cserébe birtokokat, állami bevételeket kaptak zálogba. Mellettük, ha nem is olyan arányban, mint Nyugat-Európában, megjelentek már a 14. század végétől a firenzei és más itáliai kereskedők, akik rövid távú hiteleket is nyújtottak az uralkodónak. Jelenlétük a 16. század első harmadában is meghatározó, de ezek a firenzei, velencei kereskedők nem voltak elég tökeerősek, kibocsátó városuk másod-harmadvonalába tartoztak. Nem véletlen, hogy a korszak végén a főként az augsburgi, nürnbergi kapcsolatokkal rendelkező budai kereskedő-polgárok tettek szert komoly hitelezői pozícióra

¹¹⁶ *Martyn Rady*: Fiscal and Military Developments in Hungary During the Jagello Period. *Chronica. Annual of the Institute of History University of Szeged Hungary* 9–10. (2009–2010) 92–96.

¹¹⁷ A korszak európai államainak hitelezésére lásd *Kenyeres I.*: A fiskális-katonai állam kezdetei i. m. 769–779.

a magyar királyi udvarban. A királyság pénzügyi lehetőségeit jelzi a Fuggerek színrelépése, ők ott voltak jelen, ahol jelentős befektetéseket és üzleteket lehetett kötni a magánfelekkel és a királyi hatalommal egyaránt.

Összességében a királyi székhely, kereskedelmi és gazdasági központ Buda a mohácsi csata előestéjén ugyanúgy nézhetett ki, mint a nyugati államok udvarai és pénzügyi központjai, hasonló szereplőkkel, hasonló ügylettekkel. Megtalálható volt a városban a Fuggerek faktorátusa, a firenzei, velencei cégek lerakatai, valamint a budai német és magyar nagykereskedők szerepe is egyre növekedett. Az általuk nyújtott hitelek nagyságrendje azonban nem érte el a nyugati uralkodói hitelekét. Régiós sajátosság, hogy az igazi nagy hiteleket a számos birtokkal, jövedelemmel rendelkező főurak és prelátusok tudták nyújtani, akik sokszor maguk is fontos szerepet játszottak a hadi költségek előteremtésében, meghitelezésében, de részt vettek a végvárrendszer katonai irányításában is. A Jagellók tehát ugyanazt tették Magyarországon, mint nyugati uralkodótársaik: a lehetőségeikhez mérten igyekeztek biztosítani az egyre növekvő katonai kiadásokat. A végvárak fenntartásának költsége ugyanakkor európai szinten is nagy kihívást jelentett a magyar uralkodóknak. A Jagellókat és pénzügyi kormányzatukat tehát egyáltalán nem kell elmarasztalnunk a pénzügyek és a katonai költségek finanszírozása miatt. A kortársak negatív véleményének értékelésénél figyelembe kell venni, hogy Európa ekkor egy nagy átalakulási folyamat kellős közepén járt, így minden államban hasonló problémákkal szembesültek. Az sem véletlen, hogy éppen ekkor, a 16. század elején kezdődött meg a fiskális-katonai állam kialakulása, és ebbe a folyamatba illeszthető a magyarországi fejlődés is, amely azonban a mohácsi vereség és az azt követő összeomlás után már más irányt vett: a Habsburg Monarchia keretein belül folytatódott.

A mohácsi csata után Magyarországon a Habsburgok színre lépésével, ha nem is azonnal, de mintegy két évtizeddel később, az 1540-es évek közepén-végén már érzékelhető változások történtek a pénz- és hadügyek modernizációja területén. Ebben szerepet játszott, hogy a bécsi Habsburgok mögött a korszak legerősebb hatalmi koncentrációja állt, sok alattvalóval, jelentős bevételekkel, komoly hitel-felvételi potenciállal, de egy igen összetett, éppen ezért lassabban mobilizálható forrásokkal rendelkező birodalommal. A Habsburg Monarchia a nyomasztó fölényben lévő Oszmán Birodalom kihívására reagálva modernizálni kezdte pénz- és hadügyigazgatását, komoly forrásokat tudott mozgósítani saját országaiból is a közös cél, az oszmánok feltartóztatása érdekében.¹¹⁸ A fiskális intézkedések meghatározó részét képezte az összetett birodalom pénzügyeit összehangoló Udvari Kamara felállítása 1527-ben, az egyes tartományok, országok pénzügyeit intéző

¹¹⁸ Újabban lásd *Kenyeres I. – Pálffy G.: A Habsburg Monarchia i. m.*

országos kamarák létrehozása (Alsó-ausztriai, a Magyar és Cseh Kamara felállítása).¹¹⁹ Megindult a végvárrendszer és a katonai igazgatás átszervezése is, aminek fontos mérföldköve lett a Hadi Tanács 1556. évi felállítása. A pénzügypolitika fontos elemét képezte Magyarországon a zálogolt jövedelmek visszaszerzése, a mentességek megszüntetése, az aktívabb állami adópolitika, és a sokkal jobban ellenőrzött jövedelemkezelés.¹²⁰ A Habsburgoknak jelentős anyagi támogatást nyújtottak az 1540-es évektől a német–római birodalmi rendek (*Türkenhilfe*),¹²¹ fontos volt a spanyol rokonok rendszeres pénzügyi és időszakonként katonai támogatása,¹²² valamint a cseh és osztrák rendek 1541 utáni rendszeres török elleni segélyei.¹²³ A Habsburgok kapcsolataik révén jobban hozzáfértek a nemzetközi hitelekhez is, különösen a dél-német tőkepiacok lehetőségeit tudták kiaknázni.¹²⁴

Jól mutatja ezt az új irányt a bécsi Habsburgok első fennmaradt, a Jagellók 1525. és 1526. évi kincstartói számadásaival összevethető 1543. évi udvari pénztárkönyve (*Hofzählambuch*).¹²⁵ A bevételek igen széles skálán mozogtak: az ebben az évben befolyt 498 ezer rajnai Ft (kb. 306 ezer dukát) bevétel 31%-át az osztrák, a cseh és sziléziai rendek először 1541-ben megszavazott és első alkalommal 1543-ban befizetett segélyei, 13%-át pedig a Német–római Birodalom *Türkenhilfe*-je tette ki. Míg az utóbbit birodalmi gyűléseken szavazták meg rendszertelenül, addig az előbbiekre a Habsburg uralkodó 1543-tól minden évben

¹¹⁹ *Peter Rauscher*: Zwischen Ständen und Gläubigern. Die kaiserlichen Finanzen unter Ferdinand I. und Maximilian II. (1556–1576). (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Bd. 41.) Wien–München 2004. 122–187.; *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*. Bd 1/1. Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen. Hrsg. Michael Hochedlinger – Petr Maťa – Thomas Winkelbauer. Wien 2019. 825–927.

¹²⁰ *Kenyeres István*: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. *Történelmi Szemle* 45. (2003) 61–92.

¹²¹ *Winfried Schulze*: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äußeren Bedrohung. München 1978.; *Uő*: Die Erträge der Reichssteuern zwischen 1576 und 1606. *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* 27. (1978) 169–185.; *Maximilian Lanzinner*: Friedenssicherung und politische Einheit des Reiches unter Kaiser Maximilian II. (1564–1576). (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Bd. 45.) Göttingen 1993. 449–510.; *Peter Rauscher*: Kaiser und Reich. Die Reichstürkenhilfen von Ferdinand I. bis zum Beginn des „Langen Türkenkrieges“ (1548–1593). In: *Finanzen und Herrschaft* i. m. 45–83.; *Uő*: Zwischen Ständen i. m. 313–334.

¹²² *Korpás Zoltán*: V. Károly és Magyarország, 1526–1538. Bp. 2008. 69–79., 205–261.

¹²³ *Peter Rauscher*: Comparative Evolution of the Tax Systems in the Habsburg Monarchy, c. 1526–1740: The Austrian and the Bohemian Lands. In: *La Fiscalità nell’Economia Europea Sec. XIII–XVIII. Fiscal Systems in the European Economy from the 13th to the 18th Centuries*. *Atti della „Trentanovesima Settimana di Studi“* 22–26 aprile 2007. (Fondazione Istituto Internazionale di Storia Economica „F. Datini“ Prato, Serie II – Atti delle „Settimane di Studi“ e altri Convegni 39). Ed. Simonetta Cavaciocchi. Firenze 2008. 297–299

¹²⁴ *Kenyeres I.*: A fiskális-katonai állam kezdetei i. m. 771–777.

¹²⁵ *ÖStA FHKA Hofzählambücher* Bd. 1. Ezek a számadások – szemben a budai kincstartói számadásokkal – éves zárszámadások, tehát a bevételek és a kiadások típusonként külön szerepelnek benne.

számíthatott. A hitelek 14%-ot tettek ki ebben az évben, az ügyletek között szerepelnek az augsburgi Herwartok 21 907 Ft, míg a Fuggerek 25 ezer rajnai Ft összegű kölcsönei. Angliából 40 ezer dukát segélypénz érkezett, amit 65 ezer rajnai Ft értékben számoltak el. Az udvari pénztár számadása kiadási oldalon is nagyon hasonlít az 1525. és 1526. évi budai kincstartói számadásokhoz: egyaránt tartalmaz udvari és katonai célú kifizetéseket. Az utóbbiak mind a magyarországi hadszíntérre irányultak, összesen több mint 309 ezer rajnai Ft (190 ezer dukát) értékben, ami a kiadások 63%-ára rúgott. Kísértetiesen hasonló összegekkel és katonai költségekkel találkozunk, mint a Mohács előtti Magyar Királyságban. Látható azonban, hogy a cseh, az osztrák és a német–római birodalmi rendek bevonásával sikerült a hadakozáshoz szükséges bevételeket előteremteni, amiben a magyarországi jövedelmek ekkor még – ellentétben a század második felével – lényegében nem játszottak szerepet, ugyanakkor jelentős szerep jutott a délnémet hiteltőkének és a segélypénzeknek is.¹²⁶

A Habsburgoknak tehát pár évtized alatt sikerült azt elérniük, amit a Jagellóknak nem: országaik pénzügyi és katonai erejét centralizálni, jobban kihasználni és ha nem is fiskális-katonai állammá válni, de legalábbis annak irányába elmozdulni.¹²⁷ Ha valamiben késlekedtek a Jagellók, akkor az ezeken a területeken történt, bár II. Lajos 1522–1523-ban komoly lépéseket tett a cseh korona országainak aktívabb bevonására a török elleni védelemben. Talán ha több

¹²⁶ A magyarországi jövedelmek ekkor a bevételeknek mindössze 0,4%-át adták. ÖStA FHKA Hofzahlambtbücher Bd. 1. Az udvari pénztár bevételeire és az azokból tett magyarországi hadi kiadásokra lásd *Kenyeres István: A Habsburg Monarchia katonai kiadásai az Udvari Pénztár és a hadi fizetőmesterek számadásai alapján, 1543–1623*. Adalékok a török elleni küzdelem finanszírozásának történetéhez. *Levéltári Közlemények* 78. (2007) 91–97. Az 1543. évi angliai pénzsegély történetére lásd *Botlik Ricsárd: I. Ferdinánd (1526–1564) király londoni váltója 1543-ból*. A budai vár és a Magyar Királyság török alóli felszabadulásának tervére nyújtott angol segély történeti háttéréről. *Fons. Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok* 20. (2013) 89–109. A magyarországi jövedelmek emelkedésére és meghatározó szerepükre a 16. század második felében lásd *Kenyeres István: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században*. *Levéltári Közlemények* 74. (2003) 59–103.

¹²⁷ *Kenyeres I. – Pálffy G.: A Habsburg Monarchia i. m.*; *Kenyeres, I.: „Fiscal-Military State” i. m.* Pálosfalvi Tamás felvetette a Magyar Királyság 15. századi berendezkedését vizsgálva, hogy az a 15. század közepétől már domaniális államból fiskális állam lett. *Pálosfalvi Tamás: Monarchia vagy rendi állam? Gondolatok a késő középkori magyar állam jellegéről*. *Századok* 154. (2020) 181. Tanulmányában megállapítását a szerző különösebben nem támasztja alá. Meg kell jegyeznem, hogy a fiskális állam modellje szerint – ami nem azonos a fiskális-katonai állammal – a középkori domaniális állam után az adózó állam (tax state) típusa következik, és csak ezt követően jön létre a fiskális állam, amely államtípus a modell angolszász megalkotói szerint csak a napóleoni háborúk után alakult ki, bár vannak olyan nézetek is, miszerint a 16. századtól már beszélhetünk róla Európában. A késő középkori magyarországi pénzügyi és adóztatási fejlődés azonban véleményem szerint egyértelműen az adózó állam modelljéhez illeszkedik. A korszak változásai ugyanakkor jobban leírhatók a fiskális-katonai állam modelljével: azzal, hogy a Magyar Királyság a 16. század eleji pénz- és hadügyi változásai, majd a Habsburg Monarchia e területeken véghezvitt modernizációs intézkedései ellenére sem érte el a fiskális-katonai állam fejlődési szintjét a 18. századig. A fiskális állam térségünkbeli kialakulása is csak ezt követően vehető fel. A fiskális államra lásd *Kenyeres, I.: A „Fiscal-Military State” i. m.* 96–97.

idő adatik meg az ifjú Jagelló királynak, akkor létrejöhetett volna egy erősebb magyar–cseh együttműködés, a pénzügyek és a hadügyek reformjára is sor kerülhetett volna, valamint a velencei, pápai és a lengyel udvar támogatásával kiegészülve az oszmán terjeszkedés feltartóztatására reálisabb alternatívát lehetett volna felvázolni. Miután Mohács mezején ezek a lehetőségek a király halálával elvesztek, vizsgálatunk szempontjából nem volt reális alternatíva a Habsburg orientációval szemben. A Habsburgoknak az országaik, tartományaik adottságai, a német–római császári cím és az azzal járó támogatások lehetősége, a spanyol rokonság és az újvilági nemesfémek, a bejártatott tőkepiaci kapcsolatrendszer a magyar trónra lépő Szapolyai I. Jánossal szemben lényegesen erősebb hátteret biztosítottak céljaik eléréséhez. Azonban a Habsburgok minden erőfeszítésével is csak az oszmánok feltartóztatását lehetett elérni. Az Oszmán Birodalom ugyanis olyan erőt képviselt, hogy a Monarchia csak a 17. század végén tudott velük egyenrangú – szövetségi rendszeren alapuló – katonai (és pénzügyi) potenciált felmutatni, ami már elegendő volt az oszmánok Magyarországról való végleges kiszorításához, de a Balkánról történő kiűzésükhöz még ez is kevésnek bizonyult.

THE FINANCES AND MILITARY EXPENSES OF THE HUNGARIAN KINGDOM BEFORE THE BATTLE OF MOHÁCS

István Kenyeres

SUMMARY

The paper explores the extent to which the major criteria of the fiscal-military state, such as the fiscal-military potential, the royal (state) revenues and military spending, and the credit system as a means of upholding military expenditure were in keeping with the general European development in the Kingdom of Hungary in the pre-Mohács period. The first part of the work compares the respective fiscal-military potentials of the Hungarian Kingdom and the Ottoman Empire before the battle of Mohács (1526). Consequently, the revenues of the kings of Hungary are examined from Matthias I (1458–1490) to Louis II (1516–1526), after which the treasury accounts from 1525 and 1526 are analysed. The calculations reveal that some sixty percent of all royal income was spent on the war against the Ottomans. The second part of the paper explores the importance of royal credit, a key element of fiscal policy in early modern Europe, as well as the profits of the debasement/devaluation of the coinage, and the importance of foreign monetary aid. Based on the analysis of the various data, the overall royal income of the Hungarian rulers before 1526 can be put to somewhere between 250 000 and 350 000 gold florins (ducats).